

Praon i grundskolan

– ett outnyttjat redskap

Av: Henrik Malm Lindberg och Sofia Herrström, Ratio

Innehållsförteckning

1. Inledning och syfte	3
2. Förändrade villkor för ungas arbete och studier.....	4
Unga utanför	4
3. Praons roll inom skolan	7
Ungas socialisation och framväxten för pryon i skolan.....	7
Från Pryo till Prao – ökande ambitioner	8
Mot en avreglering och decentralisering	9
4. Tidigare forskning om praon	10
Betydelsen av praktiska erfarenheter och praktiska moment i utbildning.....	10
Betydelsen och utformningen av praon	11
5. Praon av idag i svenska kommuner och skolor	14
Metod och upplägg.....	14
Enkätundersökning.....	14
Variabler	15
Resultatet av enkätundersökningen	16
6. Resultatdiskussion och sammanfattning.....	21
Samma grundläggande syften med praon över tid	21
Väsentligt reducerad omfattning	21
Målstyrning = avsaknad av styrning?	22
Varför har praon blivit nedprioriterad i den svenska grundskolan?	22
Behövs praon även framledes?	23
Appendix A: Beskrivning av undersökningsvariablerna	24
Appendix B: Beskrivning av bakgrundsvariablerna, kommuner	25
Appendix C: Beskrivning av bakgrundsvariablerna, fristående skolor	26
Appendix D: Bortfallsanalys, kommunala skolor.....	27
Appendix E: Bortfallsanalys, fristående skolor.....	28
Appendix F: Deskriptiv statistik, undersökningsvariablerna	33
Appendix G: Enkätfrågorna	34
7. Referenser	35

1. Inledning och syfte¹

Syftet med denna studie är att undersöka formerna för samverkan mellan arbets- och näringsliv samt skolan, mer specifikt den praktiska arbetslivsorienteringen (prao) i grundskolan. Utgångspunkten är att erfarenhetsbaserad kunskap och de praktiska momentens betydelse för att forma kompetens har varit satt på undantag i Sverige. Fokus har snarare legat på teoretisk kunskap och att så många som möjligt ska kunna uppnå höga formella kvalifikationer i form av utbildningsmeriter och examina. Den praktiska arbetslivsorienteringen i grundskolan är då ett moment inom utbildningssystemet som kan underlätta ungas etablering. Den socialiserar unga in i arbetslivet och ger värdefulla kompetenser. Samtidigt som det också kan bidra genom att ge mer välinformerade studie- och yrkesval.

Här utgår vi således från att utbildningarnas organisation, och inte minst då arbetsplatsanknytningen, påverkar ungas etableringsmöjligheter. Detta är viktigt mot bakgrund av att ungas inträdesvillkor på arbetsmarknaden under senare decennier har förändrats kraftigt med vikande sysselsättning och omfattande etableringsproblem, främst för dem med oavslutade gymnasiestudier.

Avsikten med studien är att, brett formulerat, undersöka praons roll i grundskolan. Vad har hänt med praons omfattning och organisering under de senaste decennierna? Stämmer det att praons roll blivit mindre framträdande och mer diffus, och vad beror i så fall detta på? I vilken utsträckning är det en effekt av styrning och reglering från statsmaktens och kommunernas sida? I vad mån är det en prioriteringsfråga från skolornas sida, och hur mycket beror det på att arbetsmarknaden och näringslivet – d.v.s. omvärldsvillkoren – ser annorlunda ut?

Efter den korta inledningen ges i kapitel 2 en översiktsbild av ungas väg till arbete i Sverige. I nästa kapitel, 3, visar vi hur prao ändrat form över tid, inte minst utifrån den styrning och reglering som funnits av verksamheten sedan den infördes på 1950-talet. Därefter, i kapitel 4, görs en omfattande genomgång av tidigare forskning om praons roll, omfattning och betydelse. Vad vet vi utifrån tidigare studier på området och vart finns kunskapsluckor? Sedan följer i kapitel 5 rapportens empiriska bidrag: en enkätundersökning av hur kommuner och fristående skolutförare sköter prao i grundskolan. Hur mycket och hur ofta har eleverna arbetsplats förlagd prao, och i vilken omfattning har skolorna andra moment i sin arbetslivsorientering? Skiljer sig detta systematiskt mellan olika typer av kommuner beroende på storlek, näringslivets sammansättning och hur skolan är organiserad? Vi vill också undersöka hur fristående skolutövare organiserar prao och om de fristående skolorna skiljer sig åt sinsemellan och gentemot de kommunala skolorna. Resultaten diskuteras slutligen och undersökningen sammanfattas i kapitel 6.

¹ Ett stort tack riktas till Tor Hatlevoll vid Sveriges Kommuner och Landsting samt Magnus Johansson vid Friskolornas Riksförbund. De har bidragit till att utarbeta enkäterna som vår kvantitativa undersökning bygger på. Ett tack riktas också till medarbetare vid Skolverket, Mikaela Zelmerlööv och Jan Lindblom, som har bistått med att ta fram rapporter och underlag från nämnda myndighet. Vi tackar också Kristine Persson för assistans med att formsätta rapporten. Slutligen riktas ett tack till forskarna vid Ratio för värdefulla synpunkter vid ett internt seminarium.

2. Förändrade villkor för ungas arbete och studier

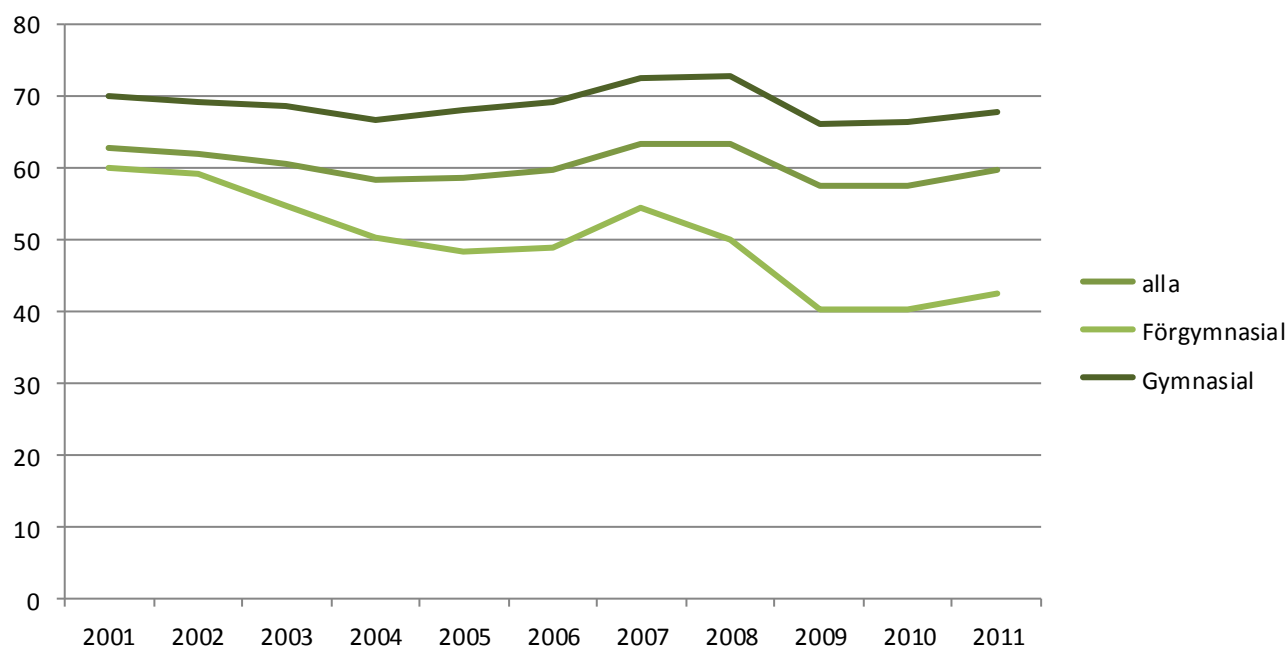
För att förstå praons roll måste man också sätta in den i sitt sammanhang nämligen ungas inträde i arbetslivet och de växande etableringsproblemen. Förutsättningarna för ungdomars studier och inträde på arbetsmarknaden har förändrats rejält under de senare årtiondena. Studietiden har förlängts och vägen mellan studier och arbete blivit både längre och varierande. Ibland pratar man om ett jojo-mönster när unga går mellan korta anställningar, utbildning och perioder där man står utanför både skola och arbete. Det tidigare mönstret var en snabbare etablering. Detta tack vare en mer rätlinjig karriärväg som var mer definierad på förhand utifrån de utbildningsval man gjorde. Ungas sena etablering kan både ses som en effekt av frivilliga val; många väljer att resa, arbeta utomlands, studera allt längre tid, men också som omständigheter av mer tvingande karaktär. Att arbeta utomlands eller studera kan lika gärna vara nödvändigt då man, på grund av arbetslöshet och osäkra anställningar, har svårt att etablera sig mer permanent (Ryan, 2001; Olofsson 2014; Walther 2006).

När man ska jämföra ungas etablering på arbetsmarknaden med förhållandet för några decennier sedan är det två aspekter som framförallt är slående: Dels att andelen unga utanför är så pass mycket större idag (vilket redovisas i nästa avsnitt), dels att övergången från utbildning till arbete är så pass mycket längre. En aspekt som ofta lyfts när det gäller övergången handlar om effektiviteten i utbildningssystemet. Åtskilliga elever och studenter tar längre tid på sig än förväntat på olika utbildningar och antalet avhopp samt byten av studieinriktningar är stort. Detta är i sin tur delvis en konsekvens av de många valmöjligheter som står till buds vilket understryker behovet av att få tidig och adekvat information om studie- och yrkesval (Lindberg 2012).

Unga utanför

För dem med låg eller oavslutad utbildning har arbetsmarknadsmöjligheterna försämrats kraftigt. Mellan 2001 och 2011 då arbetsmarknadsläget generellt var gott, med undantag för den korta finanskrisen 2009-2010, så steg ändå etableringsåldern ett par år. Den ökningen kan i allt väsentligt förklaras med att de med oavslutad gymnasieutbildning inte tar sig ut på arbetsmarknaden i samma utsträckning som tidigare (Lindberg, 2014; Olofsson, 2014).

Diagram 1: Sysselsättningsgrad för unga mellan 20 och 24 med olika utbildningsbakgrund 2001-2011

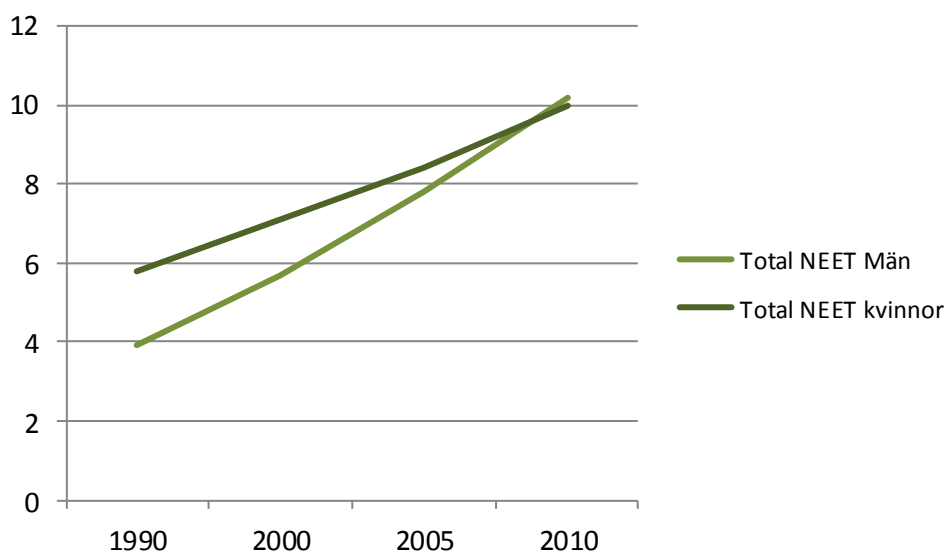
Källa: SCB, AKU

Att andelen unga som jobbade var betydligt större under 1900-talets första hälft är lätt att förstå, eftersom deras inkomst behövdes för familjernas försörjning samt de begränsade möjligheterna att studera vidare efter folkskolan. Därför är det inte anmärkningsvärt att andelen i arbete är kraftigt lägre idag. Men även på kort sikt är förändringen stor. Diagram 1 illustrerar att ungas etableringsgrad sjunker också under 2000-talet. Lejonparten av den minskningen kan hänföras till gruppen utan slutfört gymnasium.

I viss utsträckning beror ungas växande förlängda etableringsprocess som bekant på att de studerar längre. Men ökningen inom gruppen som går under beteckningen NEET (not in employment, education or training) indikerar att vissa får mer långvariga etableringsproblem. NEET ska då inkludera de som inte bara är arbetslösa utan också dem som av olika skäl inte längre befinner sig i arbetskraften, t.ex. förtidspensionerade, och på så sätt befinner sig ännu längre bort från arbetsmarknaden.

I diagram 2 jämförs kohorter födda 1965, 1975, 1980 och 1985, som vid 16 års ålder var bosatta i Sverige. Om vi jämför andelen utanför vid 25 års ålder så mer än fördubblas gruppen i storlek mellan 1990 och 2010, inklusive kategorin förtidspensionerade. Särskilt stor är ökningen bland unga män, och huvuddelen av ökningen kan alltså inte förklaras med 1990-talskrisen. Svag utbildningsbakgrund, dvs. mycket låga grundskolebetyg och ej fullföljt gymnasium, ökar risken kraftigt för att hamna utanför (Nilsson & Bäckman, 2014; Mörtvik 2014).

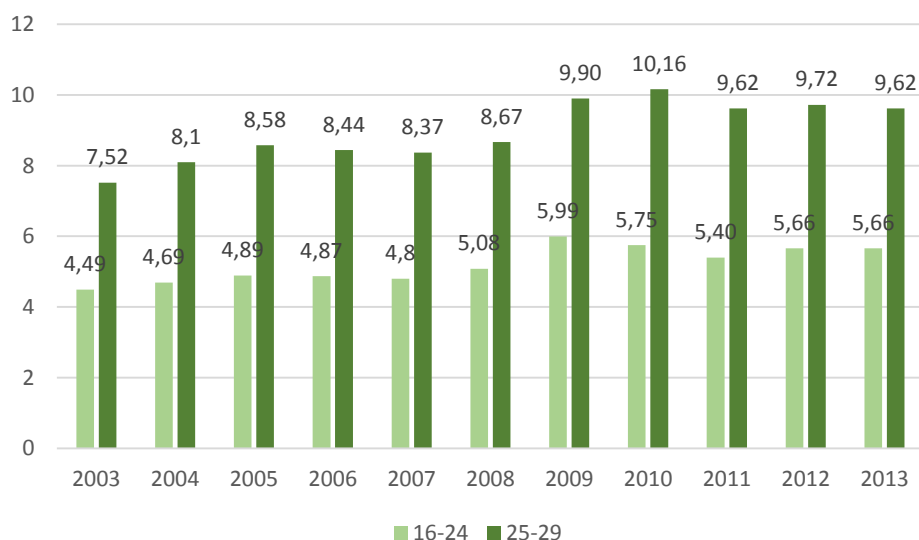
Diagram 2: Andel 25-åringar inom NEET 1990, 2000, 2005 och 2010

Källa: SCB LISA, Nilsson & Bäckman (2014:65)

Antalet och andelen unga som saknar arbetsmarknadsförankring har vuxit över tid men påverkas också av konjunkturer och kriser, bland annat finanskrisen 2008-09 som illustreras av diagram 3. Gruppen ej etablerade består då av dem som inte har fått någon kontrolluppgift från skattemyndigheten, d.v.s. inte arbetat under året, och inte heller studerar. Notabelt är att gruppen unga vuxna 25-29 år har betydligt fler i kategorin ej etablerade, troligen på grund av att den yngre åldersgruppen så tydligt domineras av studerande.

Diagram 3: Andel ej etablerade unga 2003-2013

Källa: Delegationen för Unga i Arbete

3. Praons roll inom skolan

Ungas socialisation och framväxten för pryon i skolan

I ett historiskt perspektiv har ungdomars socialisation till vuxen- och arbetslivet genomgått stora förändringar. Såväl under jordbrukarsamhället som under industrialiseringens första skede var arbete det som förväntades av barn och unga. Barn fick tidigt börja hjälpa till med olika sysslor. Då låg inte pedagogiska skäl bakom barnens delaktighet, utan deras arbetskraft behövdes för försörjningen. Steg för steg under industrialiseringen och välfärdssamhällets framväxt skildes således arbetslivet från familjelivet och unga behövde inte i samma utsträckning arbeta för sin och familjens försörjning. Åtminstone ett par decennier in på efterkrigstiden låg dock arbetslivet mycket nära. Åtskilliga ungdomar kombinerade studier med arbete på kvällar, helger och ferier.

Håkansson (2011) har pekat på hur ungas arbete från omkring 1880 till början av 1900-talet successivt gick från att ha varit på heltid mot deltid som norm. Istället förlängdes barnens skolgång och mekaniseringen tog över många arbetsuppgifter som unga tidigare haft inom jordbruk och industri. Barnen skolades in på föräldrars eller släktingars arbetsplatser och gick i flertalet fall vidare mot en yrkesbana i den branschen eller det yrket. Även under den s.k. deltidsarbetsregimen under mellankrigstiden var arbete också i unga år inkörsporten till arbetsmarknaden, även om arbetena i sig oftast inte syftade till att leda mot en framtida karriär. Gradvis under efterkrigstiden etablerades en utbildningslinje som innebar att vägen mot arbetslivet och övergången till yrkeslivet gick via formell skolförlagd utbildning.

Första gången som fenomenet praktisk yrkesorientering ute i arbetslivet dyker upp är i försöksverksamheten med nioårig enhetsskola som beslutas 1950. I årskurs 8 av skulle eleverna få möjlighet till pryon som ett tillvalsämne 4 timmar per vecka eller koncentrerat till 4 veckor per läsår. Men det stod inte öppet för alla, utan begränsades till dem som inte valde två främmande språk med avsikt att välja fortsatt teoretisk utbildning. Försöksverksamheten med pryon blev uppskattad och fick fortleva (Åsemar, 1980, s. 185-186).

Den praktiska arbetslivsorienteringen kommer mer permanent in i skolan i och med 1962 års läroplan för grundskolan. Där motiverades den praktiska yrkesorienteringen (pryon) som det då hette med att:

*... hjälpa eleven att ställa sina egna inre och yttre resurser i relation till studiernas och arbetslivets möjligheter och krav. För att detta skall kunna ske måste skolan hjälpa honom att lära känna sig själv, så vitt möjligt direkt bidra till denna självkänedom samt ge kunskaper om skola, utbildning, yrke och arbetsmarknad.
(s. 78)*

Lgr 62 var den första läroplanen för den enhetliga grundskolan och stadgade obligatorisk pryon om tre veckor fördelat på två eller tre yrken i årskurs 8. Eleven skulle få möjlighet att pröva ett yrke som låg så pass nära det tänkta framtida yrket som möjligt för att få personlig erfarenhet av tänkbara framtida arbetsplatser. Yrkesvägledningen skulle vägleda eleverna att göra genomtänkta val, särskilt dem som inte ha tillräckligt realistiska planer. Pryon var således avsett att guida såväl yrkesval som linjeval i årskurs 9. Kombinerat med för- och efterarbete, fyllde pryon samtidigt en pedagogisk funktion som komplement till det övriga skolarbetet (Skolöverstyrelsen, 1962; Lindensjö & Lundgren 2000).

Den praktiska yrkesorienteringen i Lgr 69 hade likalydande målsättningar med verksamheten. Anvisningarna för pryö (Skolöverstyrelsen 1970) pekar på att verksamheten ska ge en: "konkret uppfattning om arbetsliv(et)... samt en fördjupad orientering om arbetsuppgifter på arbetsplatsen". Pryön skulle mer konkret innehålla två obligatoriska moment: två veckors pryö i årskurs 9 och minst tre studiebesök i årskurs 8. Studiebesöken skulle följa en röd tråd, där det avslutande besöket var tänkt att förbereda eleven för valet av pryöplats. En skillnad gentemot Lgr 62 var att pryön helst skulle vara förlagd till en och samma arbetsplats. Med djupare insikter om såväl egna förmågor och förutsättningar som arbetslivets krav, skulle eleven rustas för framtida utbildnings- och arbetsrelaterade val. För eleven var det viktigt att fatta beslut utifrån realistiska grunder. Samtidigt värnas det fria valet uttryckligen i Lgr 69, både för pryöplats och karriär. Pryö hade också som uttalat syfte att utmana traditionella föreställningar om yrkesroller för män och kvinnor. Eftersom yrkes- och arbetslivsorientering är en långsiktig process som sträcker sig utöver pryö, underströk man i läroplanen vikten av samverkan mellan skola, näringsliv och arbetsförmedling (Skolöverstyrelsen, 1969).

Ungefär samtidigt med pryön etableras också studie- och yrkesvägledningen (syv) under 1960- och 1970-talen. Med framväxten av den sammanhållna grundskolan och gymnasieutbildningen med två spår, yrkes- och studieförberedande, gavs en särskild yrkesgrupp, syo-konsulenter, ansvaret för pryöns utformning. Tidigare hade vägledningen som funnits på arbetsförmedlingar och i skolor varit mer inriktad på övergången från utbildning till arbetsliv. I takt med att allt fler utbildningsval skulle göras blev emellertid studievägledningen en allt viktigare uppgift (Lovén 2014).

Från Pryö till Prao – ökande ambitioner

Om man läser tidiga styrdokument i skollag, förordningar och allmänna råd från 1960- och 1970-talen fanns ett omfattande regelverk som gällde grund- och gymnasieskolans samverkan med närings- och arbetslivet. Ambitionerna för arbetslivsorientering höjdes ytterligare i Lgr 80 – införd läsåret 1982-83. Pryön döptes om till prao (praktisk arbetslivsorientering) och skulle omfatta sammanlagt mellan 6 och 10 veckor i årskurs 8 och 9. Namnändringen markerade att verksamheten inte enbart skulle syfta till att ge kunskap om enskilda yrken utan också mer kunskap om arbetslivet generellt (Lovén 2014:182). Till skillnad från Lgr 69 syftade Lgr 80 till att ge en mer allmän orientering och erfarenhet från flera områden. Dessutom vidgas målsättningarna med praon. Styrdokumentet betonar betydelsen av det fackliga arbetet och vikten av att inte välja könsstereotyp. I det avseendet är praon i takt med sin tid eftersom styrdokumentet har influenser av 1970-talets arbetsrättsliga offensiv och betoning på fackligt inflytande, liksom av jämställdhetsfrågornas växande betydelse.

Den exakta längden, och hur praon skulle fördelas mellan olika årskurser, låg på den kommunala skolstyrelsen att bestämma. Under högstadietiden skulle praon dock omfatta minst veckolånga perioder. En brasklapp i Lgr 80 var att kommuner som hade svårt att skaffa fram tillräckligt många platser kunde få erbjuda en kortare period för praon. Praon skulle vara förlagd till arbetsplatser inom tre olika sektorer med följande uppdelning: a) Teknik och tillverkning; b) Handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk; c) Kontor och förvaltning samt vård och undervisning. Vid fördelning av platser inom de tre sektorerna skulle pojkar ges inblick i kvinnodominerade områden, och flickor i mansdominerade områden. Läroplanen hade dessutom som målsättning att prao skulle motverka begränsningar på grund av kön, social bakgrund eller vanföreställningar om den egna förmågan (Skolöverstyrelsen, 1980:27–29).

Lgr 80 präglades av en arbetsmarknad i förändring. Fenomenet ungdomsarbetslöshet hade återkommit på politikernas dagordning. Spelreglerna på arbetsmarknaden hade förändrats under det turbulenta 70-talet och nya, tuffare förutsättningar krävde mer flexibla arbetstagare (Fransson & Lindh, 2004). Mot bakgrund av detta (och för att förebygga normstyrda yrkesval) skulle eleven få erfarenhet av yrken inom tre olika sektorer. Den semantiska skillnaden mellan *pryo* och *prao* reflekterar därmed ett skifte från specialisering mot generalisering. Att *prao* tillskrevs stor betydelse kan bland annat ses i det ökade antalet veckor.

Mot en avreglering och decentralisering

År 1994 beslutades om en övergång till Läroplan 94 (Lpo94) som innebar att staten övergav detaljstyrningen av skolan och överlät till kommunerna att ansvara för genomförandet. Den nationella läroplanens nya roll var att utstaka "färdriktning, ansvarsfördelning och mål" – inte att detaljreglera. Några år dessförinnan genomfördes en kommunalisering av skolan, och i samma skede gjordes även en friskolereform som vidgade möjligheterna för fristående skolor att verka. Denna tilltro till att lokala beslutsfattare skulle sköta sina åtaganden (bättre) efter eget huvud var kännetecknande för 1980-talets våg av decentralisering och målstyrning inom den offentliga sektorn (Lindberg & Ljunggren, 2014).

Med denna decentralisering och avreglering försvann regelverket kring hur *prao*n skulle genomföras, även om det kvarstod ett krav på någon form av samverkan med arbetslivet. Kommunfullmäktige hade till uppgift att konkretisera de nationella målen i kommunens skolplan. Den enskilda skolan skulle sedan operationalisera de nationella och kommunala målen samt specificera hur de skulle uppnås i en egen handlingsplan (Utbildningsdepartementet, 1994). Hur man skulle ge eleverna "konkreta erfarenheter" som skulle ligga till grund för eleverna studie- och yrkesval var därmed upp till varje skola att besluta om. Enligt den nya läroplanen delade rektor, lärare och studievägledare på ansvaret för att upprätthålla samverkan med arbetslivet. Rektor hade dock ett särskilt ansvar för planering, uppföljning och integrering av studie- och yrkesorientering i skolans verksamhet. Undervisningen skulle ge en "allsidig bild av hur arbetslivet fungerar" och kontakterna med arbetslivet skulle i sin tur "berika undervisningen" (SKOLFS 2009:20).

Precis som sin föregångare präglades Lpo 94 av sin kontext. I en alltmer föränderlig värld värdesattes flexibilitet och anpassningsförmåga. Både Lgr 80 och Lpo 94 vinnlade sig med andra ord om att förbereda eleverna för en ombytlig arbetsmarknad. Men Lpo 94 hade dessutom avsikten att bredda formerna för samverkan genom att överföra styrningen av *prao* till kommunerna och skolorna.

Formuleringarna om praktisk arbetslivserfarenhet i den nuvarande läroplanen Lgr 11 och i föregångaren Lpo 94 är i allt väsentligt identiska. Den praktiska arbetslivserfarenheten har direkt bäring på utbildnings- och yrkesval, men är också av stor betydelse för utvecklingen av elevernas "valkompetens" (SKOLFS 2013:180). Ansvaret för kontakterna med arbetslivet delas av alla skolans yrkesgrupper (Skolverket, 2011), men Skolverket understryker i sina allmänna råd att huvudmannen har ett ansvar för att skapa förutsättningar för lärare, studie- och yrkesvägledare och rektor att arbeta mot målen (SKOLFS 2013:180). Arbetsfördelningen bör vara sådan att huvudmannen specificerar vad läroplanens mål innebär i skolans kontext, medan rektor implementerar och organiserar verksamheten (SKOLFS 2013:180).

4. Tidigare forskning om praon

Betydelsen av praktiska erfarenheter och praktiska moment i utbildning

En utgångspunkt för denna studie har varit att undersöka praon utifrån perspektivet att utbildningar behöver praktiska inslag och anläggningsytor mot arbetslivet. Detta för att elever ska kunna göra väl genomtänkta studie- och yrkesval som i sin tur kan underlätta etableringen på arbetsmarknaden. Praktik av olika slag ger då information om yrket, vilket skolförlagda moment i utbildningen inte ger i samma grad (Lindberg 2014). Det bygger också på att kunskaper, förmågor och färdigheter inte kan förvärvas utan interaktionen mellan teori och praktik.

Svensk skola har länge lagt tonvikt på allmänbildning och teoretiska kunskaper som lärs ut i skolmiljö. De praktiska yrkesorienterade momenten har däremot varit mer sidoordnade (Abrahamsson 2007:17-18). På så sätt har relevansen i utbildningssystemet försumrats. Detta eftersom elever och studenter går miste om att praktiskt få förvärva förmågor och färdigheter på arbetsplatser som de i sin tur kan koppla ihop med den mer teoretiska kunskapsinhämtningen i skolmiljön.²

Praon ingår i studie- och yrkesvägledningens (syv) verksamhet. Syv kan sammanfattningsvis beskrivas som en brygga mellan utbildning och arbetsliv som ska vägleda till både studie- och yrkesval. Syv, handlar i mer teoretiska ordalag, om en funktion som används för att reducera osäkerheten i yrkesvalet. Ju fler valmöjligheter som ges, desto större blir beslutskostnaderna men därmed också nyttan av att reducera dessa kostnader genom effektiva institutioner som kan vägleda och ge förutsättningar för bättre underbyggda egna val (Grubb 2002, Borghans & Goldsteyn & Stenberg 2013).

Från tidigare forskning på området vet vi att syv också har påtagliga effekter för eleverna. Avhoppen tenderar att minska och studieresultaten förbättras. Därtill finns också positiva effekter för övergången mellan olika utbildningar vilket underlättar elevernas etablering på arbetsmarknaden (Lärarnas Riksförbund 2012, Bimrose & Brown 2015). En forskningsöversikt av EU:s policynätverk för livslångt lärande (ELGPN 2014) pekar på inte bara individerna utan också samhället i stort gynnas av syv. Framförallt allt genom att utbildningarna därigenom blir tydligare kopplade till arbetsmarknaden. Tidigare forskning visar också att syv bör finnas med på ett tydligt sätt i styrdokumentet samt att skolans ledning ska prioritera och stödja syv för att uppnå dessa positiva effekter. Inte minst pekar man på behovet av kontinuitet och helhetsgrepp i de olika verksamheterna (Christensen & Sjøgaard Larsen 2011)

Mycket talar för att syv arbetar under diametralt andra villkor än för några decennier sedan. Många har pekat på att en ny vägledarroll behövs som en följd av dramatiska omvärldsförändringar, men också förändringar av hur skol- och utbildningssystemet fungerar. Inte minst gäller det att hantera de många valen som ska göras inom det kommunala skolsystemet, men också valfriheten som följer av det växande antalet fristående skolor. Samtidigt med detta har förväntningarna på syv ökat, och en ökad decentralisering har gett kommunerna större frihet att själva utforma dess organisation. En aspekt värd att nämna, kring hur syv får större utmaningar, handlar om att kompetenskraven i

² På senare tid har de praktiska momentens betydelse lyfts fram och blivit mer tongivande på många utbildningar. När inslagen av praktik, APL och olika former av lärlingsutbildningar växer i omfattning kan detta påverka skolornas möjligheter att ordna praon negativt, eftersom konkurrensen om praktikplatser ute i näringslivet torde öka. Se också Skåne-studien

arbetslivet har förändrats och på många sätt blivit mindre tydliga. Kraven på personlig kompetens ökar, och samtidigt som möjligheterna till ett arbete och yrke blivit allt fler efter en utbildning så är det inte självklart att en viss utbildning leder till ett givet yrke: Fler och andra kompetenser kan behövas för detta. Slutligen är det svårare att föreställa sig en långvarig karriär inom ett yrke, eftersom arbetstagarna förväntas om- och vidareutbilda, samt göra nya val under det livslånga lärandet (Skolverket 2005; Lindberg 2014; Karlson & Ronqvist 2016).

Vet vi att inslag av praktik på arbetsplatser har någon betydelse för yrkesval och framtida etablering på arbetsmarknaden? Många undersökningar ger antydningar om detta. Vi vet utifrån tidigare forskning att sättet man organiserar utbildningen på, och inte minst hur starkt kopplad utbildningen är till arbetslivet, verkar påverka hur väl unga lyckas hantera övergången från skola till arbetsliv (Shavit & Müller, 1998). Arbetsplatsförlagda delar och moment i utbildningar ger kontakter med arbetsgivare som i sin tur är viktigt för etableringen. SOU 2006:102 redovisar inträdet på arbetsmarknaden tre år efter examen från olika utbildningar. Resultaten visar sammantaget att kontakter med arbetsgivare, via apu, vfu eller annan praktik är ett stöd för unga att etablera sig på arbetsmarknaden. Praktik torde dessutom vara ett särskilt stöd för dem som inte har tidigare kontakter eller ett nätverk som underlättar etablering.

Åtskilliga studier, också svenska, visar att ett stort antal jobb tillsätts av egna och bekantas kontakter. Inte minst tycks detta gälla för män och lågutbildade. Forskningen ger också belägg för att arbetsplatsförlagd yrkesutbildning har positiva effekter på ungdomars arbetsmarknadsutfall. Därtill finns det närmast en samstämmighet i att yrkesutbildningen på gymnasiet bör integreras väl med arbetslivet för att få bättre utfall. Kvaliteten beror i hög grad av hur väl skolorna lyckas etablera kontakter med företag och arbetsplatser (Lindahl 2014).

Betydelsen och utformningen av prao

Finns också samma effekter av prao på grundskolenivå? Åtskilliga studier har undersökt hur syv och prao är utformad, vilken omfattning den har, dess effektivitet och aktörernas inställning. I detta avsnitt har ambitionen varit att redovisa resultat och effekter av utförda studier för att peka på praons utformning och betydelse, men också för att kunna sätta in vår egen empiriska studie i sitt sammanhang.

Frågan om vilken roll prao spelar för ungdomars gymnasie- och yrkesval har adresserats i flera studier. I Svenskt Näringslivs (2004) enkätbaserade undersökning med nästan tusen 15-åringar om ungdomars val till gymnasiet svarade majoriteten av de unga som tillfrågades att möten med företag/arbetsgivare och arbetsplatser hade varit väldigt viktiga för deras gymnasie- och yrkesval. Det gällde såväl när företag kommit till skolan på studiebesök som att vara ute på prao på en arbetsplats. Svenskt Näringsliv (2006) gjorde en enkätbaserad undersökning till ett urval av 21-åringar omfattningen och organisationen av prao i grundskolan undersöktes. Ungdomarna ombads också beskriva sin inställning till prao, samt i vilken utsträckning prao hade påverkat deras gymnasie- och yrkesval. En övervägande majoritet tyckte prao hade varit både rolig och nyttig och en stor del menade också att praoperioden hade haft betydelse för hur de valde gymnasieinriktning och yrke. Samma resultat återfinns också i Skolverket (2005), en enkätbaserad undersökning av omfattning och utformningen av syv i svenska kommuner. Resultaten pekade på att prao var värdefull för framtida yrkesval, men att skolornas arbete inför och efter prao var otillräckligt. I Skolverkets (1995) utvärdering av grundskolan pekar man också på att syv, inklusive prao, kan ha olika effekter beroende på social bakgrund. Elever från

socialgrupp ett fick i betydligt större utsträckning hjälp av sina föräldrar vid valet av utbildning än elever från socialgrupp tre. De var istället mer beroende av skolans stödfunktioner och praktiska vägledning.

Att syv och praon spelar roll illustreras också av mer case-baserade undersökningar. Hirasawa & Sundelin (2003) studerade tre grundskolor i Stockholmsområdet via intervjuer av elevers, lärares och studie- och yrkesvägledares inställning till relationen skola-arbetsliv. Ett viktigt resultat var att skolans arbetslivsorientering har betydelse för det framtida valet. Samtliga intervjuade lyfte fram praon som den viktigaste delen av skolans möte med arbetslivet.

Praons omfattning har också undersökts under 1990- och 2000-talet, alltså efter den avreglering som skedde i början av 1990-talet. Eftersom ingen av de studier som gjorts varit någon totalundersökning så finns emellertid en viss osäkerhet kring resultaten. Obligatoriet försvann i och med Lpo 1994 men en majoritet av grundskolorna tycks ändå ha något inslag av prao i dess traditionella arbetsplatsförlagda form.

Den första nationella utvärderingen av studie- och yrkesvägledningen utfördes av Skolverket år 1995 (Fransson & Kriegholm, 1997), med avsikt att skapa en databas med "kvantitativa data gentemot vilka framtida utvärderingar kan relateras" (s. 18). Hela 100 kommunala och 35 fristående grundskolor tillfrågades och där uppskattades praons längd till i snitt 4,3 veckor på kommunala skolor och 3,8 på fristående. En fortsättningsstudie av den ovan redovisade, Skolverket (1998), på 60³ slumpvis utvalda grundskolor indikerade att praon hade minskat i omfattning till i genomsnitt 3,6 veckor. Spridningen var dessutom långt större mellan olika skolor När Skolinspektionen (2013) gjorde en granskning av 34 skolor, varav 8 fristående, tillämpade 32 av 34 prao, och de lade i genomsnitt 2-4 veckor på detta under högstadiet. Flertalet undersökningar indikerar att såväl skolans personal som eleverna snarare vill ha mer prao än mindre. Skolverkets utvärdering från 1995, (Fransson & Kriegholm, 1997: 41, 79) visade att lärarna var positiva till att behålla eller öka praons omfattning, medan nästan en tredjedel av rektorerna snarare ville begränsa denna. På de fristående skolorna var rektorerna inte alls lika benägna att minska praon framledes. Enligt Svenskt Näringsliv (2004) efterfrågade ca 70 procent av de 15-åringar som tillfrågades mer prao.

En viktig del av Lpo 1994 var att samverkan med arbetslivet skulle regleras via en kommunal skolplan medan den enskilda skolan skulle operationalisera de nationella och kommunala målen i en intern skolplan där rektorn hade det övergripande ansvaret. Hur har styrningen av praon fungerat enligt de undersökningar som har gjorts? Flera av dessa pekar i samma riktning. Skolverket (2005) påvisade att endast en mindre del av kommunerna tagit fram och beslutat om lokala mål och ambitioner för verksamheten. Bara 40 procent av kommunerna behandlar vägledningen i skolplanen och en kommunal samordning av studie- och yrkesorienteringen förekom endast i hälften av kommunerna (Skolverket, 2005).

Ett återkommande problem som Skolverket (2007:9) pekar gäller avsaknaden av styrning, ledning och kvalitetssäkring. Flertalet kommuner har inte konkretiserat de nationella målen i sina egna planer. Likaså tycks rektorerna inte tagit något övergripande ansvar utan delegerat uppgiften till studie- och yrkesvägledarna. Just avsaknaden av process är också något som Skolinspektionen (2013:29–32) lyfter

³ I rapporten hänvisas också till 50 slumpmässigt utvalda skolor på ett annat ställe. Det har inte gått att fastställa vilken siffra som är korrekt.

fram i sin granskning: huvudmannen hade brister i sitt kvalitetsarbete och mer konkret var rörde det sig om en brist på styrning och ledning av verksamheten. Kommunen lämnade över ansvaret till rektorn som i sin tur lämnade över ansvaret till enskilda vägledare och verksamheten präglas inte av någon kontinuitet utan får mer karaktären av enstaka satsningar.

En del av detta kan härledas till hur olika verksamheter är prioriterade inom skolan. Notabelt är att både studievägledare och rektorer i Fransson & Kriegholm (1997:61) placerade praon högt bland olika verksamhetsområden inom syv. Men på frågan om hur de avsåg att prioritera praon fortsättningsvis svarade rektorerna, och än mer studievägledarna, att de tänkte nedprioritera denna. Av de verksamheter som fanns att välja på stod nedgraderingen av praon i särklass – och det fanns heller inget samband mellan omfattningen på praon när respondenterna tillfrågades och inställningen till verksamheten framledes. Andra studier pekar på att välvilliga attityder inte räcker för att uppbåda ett engagemang. Åtskilliga lärare säger sig vara positiva till att arbeta mer med arbetslivsfrågor men anser inte att de har tid: ”inte en sak till som ska läggas på oss, vi har ju studie- och yrkesvägledare” (Skolverket, 2007:34).

Arbets sättet runt studie- och yrkesorientering tycks inte ha förnyats nämnvärt över tid. Troligen på grund av att flertalet skolor saknar en medveten strategi för syv i grundskolan. Eftersom syftet med verksamheten inte är tydligt kommer inte heller eleverna att dra nytta av eller ens uppfatta att undervisningen innehållit arbetslivsorienterade delar. Praon, besök från yrkesverksamma eller studiebesök uppfattas därför som ett välkommet och roligt avbrott i skolarbetet, men följs ytterst sällan upp på ett systematiskt eller målinriktat sätt. När skolorna själva inte har reflekterat över varför de har praon eller andra aktiviteter blir det svårt för eleverna att lära sig något eller tillvarata sina erfarenheter (Skolinspektionen 2013).

Förutsättningarna för kontakt med arbetslivet skiljer sig dock åt mellan skolor, skolformer och kommuner (Skolverket, 2005). På landsbygden är det lättare att upprätthålla ett nära samarbete med näringslivet, samtidigt som det finns ett mindre utbud av arbetsplatser än på större orter (Skolinspektionen, 2013). Om de lokala handlingsplanerna inte styr valet av praoplats, söker sig eleverna till sådana arbetsplatser som de redan är bekanta med. De vidgar inte sina vyer. På så vis kommer de endast i kontakt med föräldrarnas yrken samt ”standardyrken” som läkare och polis (Skolinspektionen, 2013). Den bild av en ojämn verksamhet som stagnerat både på kommunal nivå och i skolorna, som gavs i Skolverket (2005), bekräftas i Skolverket (2007). Samtliga intervjuade grupper anser att studie- och yrkesorientering är viktigt. Men det finns få exempel på väl fungerande verksamhet och granskningen ger en bild av att eleverna inte får den studie- och yrkesvägledning de har rätt till.

5. Praon av idag i svenska kommuner och skolor

Syftet med denna studie är att kartlägga praons omfattning och organisering. Utformningen av skolans kontakter med arbetslivet är upp till huvudmannen och ingen annan instans har detaljerad kunskap om läget. Utifrån tidigare forskning vet vi att prao har minskat i betydelse under ett par decennier. – Men har den utvecklingen fortsatt? Genom att ta hänsyn till bakgrundsinformation kan vi dessutom undersöka huruvida praons utformning skiljer sig mellan olika typer av kommuner men också mellan olika skolhuvudmän. Skiljer sig omfattningen mellan kommunala och fristående skolor? Vi väljer att besvara dessa frågeställningar med kvantitativa data som kan analyseras i termer av kausala förhållanden. Därmed kan vi finna på underliggande förklaringar till eventuella skillnader. Således kan denna studie ses som en fortsättning på Fransson & Kriegholm (1997), där data inhämtades 1995. En motsvarande kartläggande studie har således inte genomförts på två decennier.

Metod och upplägg

Enkätundersökning

I likhet med exempelvis Fransson & Kriegholm (1997) och Skolverket (2005) valde vi att göra en enkätundersökning. Enkäterna utarbetades i samråd med SKL och Friskolornas riksförbund under våren 2015. Syftet var att kartlägga förekomsten, organisationen och omfattningen av prao på kommunala och fristående skolor, samt att identifiera vem som bär ansvaret för kontakterna med arbetslivet. Vi eftersträvade likvärdighet mellan frågorna i de båda enkäterna för att kunna jämföra kommunala och fristående skolor. Enkäterna står att finna som bilagor till rapporten. Utskicket administrerades av Ratio, via webverktyget SurveyMonkey, och adresserades i största möjliga mån till skolans rektor. Kontaktuppgifterna inhämtades från Skolenhetsregistret och Friskolornas riksförbunds medlemsregister. Enkäten till de fristående skolorna skickades i maj 2015 medan enkäten till de kommunala skolorna skickades i november 2015.

I en nästan identisk enkät tillfrågades de kommunala huvudmännen, samtliga 290 kommuner. Också detta skede via SurveyMonkey, men med hjälp av SKL som skötte själva utskicket. Kommunenkäten fick en svarsfrekvens på 73 procent medan de 478 friskolorna svarade till 36 procent. Eftersom dessa båda enkäter besvarats av två olika slags respondenter på olika nivå så fanns ett problem med att respondenterna kunde förväntas ha olika god kunskap om praons organisering och omfång. Det visade sig också när vi jämförde resultaten mellan kommuner och skolföreträdare att det, på vissa frågor, fanns tydliga diskrepanser. Ett mindre problem var dessutom att svarsfrekvensen skiljde sig åt väsentligt. Av det skälet valde vi att inte jämföra svaren från kommuner och friskolor, utan istället gjorde jämförelsen mellan skolföreträdare (rektorer i första hand) på ett urval av kommunala och fristående skolor. Enkätfrågorna återfinns i appendix G.

Även om en totalundersökning hade varit önskvärd var en sådan inte praktiskt genomförbar eftersom det totala antalet grundskolor uppgår till 4887 (Skolverket, 2014). Enligt Skolverket är 84 procent (4090) av Sveriges grundskolor kommunala medan 16 procent (792) drivs i privat regi. För att möjliggöra senare jämförelser med kommunernas svar på motsvarande frågor, gjordes ett stratifierat urval av 17 kommuner med avseende på kommungrupp (se appendix B för en beskrivning av SKLs kommungruppsindelning). I dessa kommuner kontaktades sedan samtliga 101 högstadieskolor. Detta tillvägagångssätt förutsätter naturligtvis att svaren från skolorna i en kommun är representativa för andra kommunala skolor som tillhör samma kommungrupp. Vidare valde vi att kontakta samtliga 478

grundskolor i Friskolornas riksförbunds medlemsregister, vilket motsvarar ett urval av cirka 60 procent av landets fristående grundskolor. En möjlig felkälla är det faktum att urvalet av friskolor förutsätter att medlemmarna i Friskolornas riksförbund är representativa för Sveriges samtliga fristående grundskolor. Friskolornas riksförbund uppger att de har bättre täckning av gymnasieskolor än av grundskolor. Vi riskerar således undertäckning av fristående grundskolor då alla inte ingår i urvalsramen.

Variabler

Undersökningsvariablerna konstruerades utifrån enkätfrågorna och presenteras i appendix A. Vidare identifierade vi ett antal potentiella bakgrundsvariabler för att identifiera bakomliggande skäl till skillnader i omfattning och utformning av prao mellan skolor och kommuner (appendix B; appendix C). Skolverket (2007) fann geografiska skillnader, exempelvis beroende på kommunernas olika storlek. Dessutom fann man att det spelade roll om skolorna hade kommunala eller fristående huvudmän, med eller utan utbildade studie- och yrkesvägledare. De fristående skolorna valdes dessutom utifrån huvudman, elevantal och pedagogisk inriktning (Skolverket, 2007, s. 16). Inställningen till prao berodde på dess organisation, samt på platsutbudet i kommunerna (Skolverket, 2007). Skolans sociala sammansättning, elevernas genomsnittliga betyg, samt ett antal variabler rörande kvaliteten och frekvensen av studie- och yrkesvägledning användes som bakgrundsvariabler i Fransson & Kriegholm (1997). I den mån det var möjligt försökte vi finna liknande variabler att använda i vår studie.

Varför skulle bakgrundsvariablerna i appendix B och C ha inverkan på skolornas samverkan med arbetslivet? Kommuntypen skulle kunna spela roll då vi kan anta att utbudet av praoplatser är begränsat i glesbygdskommuner. Å andra sidan har man samtidigt närmare kontakter med det lokala näringslivet på landsbygden. Kommunens politiska färg kan inverka på förekomsten av prao bara om reglerna för arbetslivskontakter bestäms politiskt, och om olika partier har skilda åsikter om utformningen av prao. Variabeln anger endast den politiska färgen på styret i kommunfullmäktige sedan valet 2014. Givet den snäva tidshorisonten förväntas kommunens politiska färg ha begränsad (om någon) effekt.

Ett stort antal grundskoleelever på kommunala och fristående skolor kan betyda att det uppstår hård konkurrens om praoplatserna. Samtidigt kan antalet elever förväntas samvariera med kommunens storlek och antalet arbetsställen, varför denna effekt troligtvis är liten. Kommunens storlek hänger även ihop med skattekraften i kommunen. Större kommuner och kommuner med högre skattekraft skulle därför kunna ha bättre förutsättningar att avsätta resurser för prao. Man har kanske råd med en heltidsanställd studie- och yrkesvägledare på varje grundskola i kommunen. Begränsad tillgänglighet lär påverka förutsättningarna för och genomförandet av prao, då ansvaret ofta ligger på syv. Förvärsintensiteten i kommunen väntas också samvariera med kommunens resurser, men främst med antalet företag och arbetsställen. Detta skulle betyda att prao är mindre förekommande i kommuner med högre arbetslöshet. Å andra sidan skulle kommunen kunna värdera prao högre i ett sådant läge, eftersom dess syfte är att ge ungdomar en koppling till arbetslivet. Antalet arbetsställen i kommunen har även en direkt inverkan på prao, då det bestämmer förutsättningar för att anskaffa praoplatser.

Andelen föräldrar med utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå är två variabler som skulle kunna ge en indikation om elevens socio-ekonomiska bakgrund. Baserat på tidigare studier kan vi förvänta oss att skolor med elever vars föräldrar är av utländsk härkomst, eller inte har genomgått

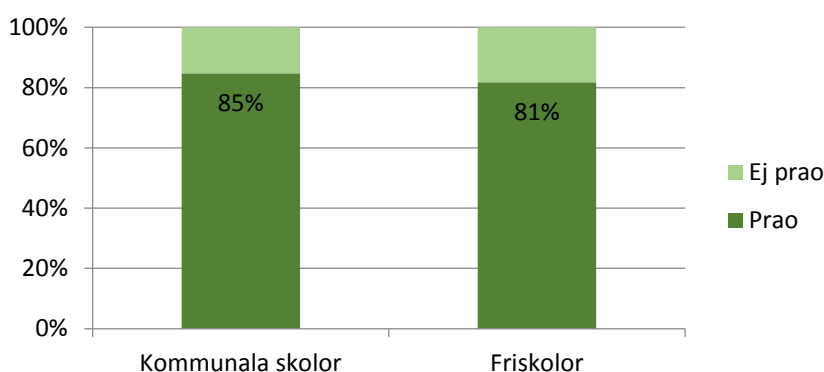
högre utbildning, skiljer sig från andra jämförbara skolor. Slutligen finns det skäl att tro att skolor vars elever presterar sämre också har prao i lägre utsträckning. Mot bakgrund av detta tar vi hänsyn till andelen elever i åk 6 på kommunala skolor som uppfyller alla nationella mål. Likaså tar vi hänsyn till andelen elever i åk 9 som är behöriga till gymnasiet, samt det genomsnittliga meritvärdet i åk 9. Ett genomgående problem är att vi inte har tillgång till dessa bakgrundsvariabler på skolnivå, endast det kommunala genomsnittet. Jämförelser och statistiska analyser riskerar därmed att bli mindre precisa.

De bakgrundsvariabler som beskriver kommunens demografi, dess finansiella och politiska läge kan även tillämpas på fristående skolor, även om effekten av dessa förväntas vara mindre. Det finns dock mindre bakgrundsdata att tillgå rörande friskolors storlek, prestationer och tillgång till studievägledare, vilket begränsar våra möjligheter att jämföra kommunala och fristående skolor på de punkterna. Baserat på informationen i Friskolornas riksförbunds medlemsregister kunde vi dock identifiera huruvida skolan förvaltas av en stor eller liten huvudman, huruvida skolan har årskurser på högstadienivå, samt skolans profil (appendix C). Dessa variabler skulle kunna förklara svarsmönster bland friskolorna som svarat på vår enkät, men är av naturliga skäl inte relevanta då vi jämför de båda typerna av skolor. Således kommer vi endast kunna kontrollera för geografiska och demografiska faktorer, då vi undersöker skillnader och likheter i svaren hos kommunala och fristående skolor.

Resultatet av enkätundersökningen

Svaren på frågorna från de båda enkätundersökningarna finns summerade i appendix F. Vi har analyserat svaren med diverse statistiska verktyg för att påvisa eventuella skillnader och samband. Det stora flertalet skolor i undersökningen – mer än 8 av 10 – har fortfarande kvar prao i dess traditionella form, även om andelen friskolor med prao är något lägre. Utifrån fritextsvaren kan man konstatera att några skolor som säger sig ha obligatorisk prao snarare har s.k. arbetsplatsbesök där eleven kommer till arbetsplatsen och gör intervjuer, men inte deltar i själva arbetet.

Diagram 4: Förekomst av prao i grundskolan

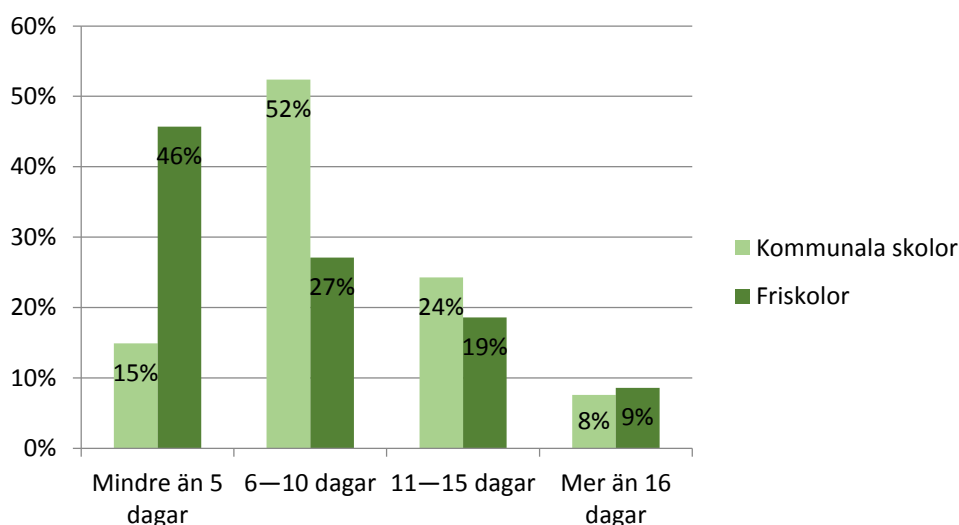
Benägenheten för en kommunal skola att ha prao verkar inte skilja sig särskilt mycket mellan olika typer av kommuner. Utav de tio kommungrupperna är det bara kommunala skolor i pendlingskommuner (kommungrupp 5) som har en signifikant lägre grad av prao. En relativt hög sysselsättning och många arbetsställen tycks öka sannolikheten för om kommunala skolor har prao. Effekten är emellertid mycket svag och försvinner när vi tar hänsyn till flera geografiska faktorer samtidigt. I slutändan kan vi inte finna belegg för geografiska skillnader i benägenheten för kommunala skolor att ha prao. Detsamma gäller för fristående skolor, för vilka det inte finns några tecken på

geografiska skillnader över huvud taget. Med andra ord kan vi inte belägga tesen att akademiska svaga skolor och skolor med små klasser har mer prao. Vi ska dock inte utesluta att finns ett samband mellan prao och akademisk prestation respektive klasstorlek, förutsatt att dessa variabler mäts på skolnivå.

Kommunala skolor i pendlingskommuner (kommungrupp 5) och förortskommuner (kommungrupp 2) är mindre benägna att ha obligatorisk prao, medan skolor i de resterande kommungrupperna har närmast uteslutande obligatorisk prao. En vidare analys visar att benägenheten att ha obligatorisk prao bestäms av antalet arbetsställen och förvärvsintensiteten i kommunen. Fler arbetsställen och högre sysselsättningsgrad minskar sannolikheten för obligatorisk prao på kommunala skolor, men effekterna är ytterst små. Motsvarande samband återfinns inte bland friskolorna. Friskolor med en eller flera årskurser på högstadienivå är emellertid mer benägna att ha obligatorisk prao: Sannolikheten att en fristående högstadieskola har obligatorisk prao är nästan 80 procent. Sammantaget kan vi inte finna några skillnader i regleringen av prao på kommunala och fristående skolor, givet att vi kontrollerar för eventuella geografiska och demografiska skillnader mellan kommunerna.

Det är viktigt att mäta antalet veckor som eleverna befinner sig rent fysiskt på prao, eftersom volymen torde spela roll för elevernas upplevelse av interaktionen mellan skola och arbetsliv. Här finns ett par intressanta skillnader mellan olika slags skolor.

Diagram 5: Praons längd i grundskolan

Ett genomgående mönster är att kommunala skolor tenderar att ha längre prao än fristående skolor. Snittet för de kommunala skolorna ligger runt 9 dagar, jämfört med 7 dagar för de fristående skolorna (beräknat utifrån kategoriernas medelpunkter). Medan skillnaden i genomsnitt inte är stor nog för att vara statistiskt signifikant kan vi påvisa signifikanta skillnader i fördelningen av svar över de fyra kategorierna (vilket illustreras i diagram 5). Nästan hälften av de undersökta fristående skolorna har en vecka eller mindre, medan över hälften av de kommunala skolorna hade 6-10 dagar. Mer än 16 dagars prao är dock lika ovanligt oberoende av huvudman.

Praons längd tycks bero på olika faktorer beroende på om skolan är kommunal eller fristående, med ett undantag. Friskolor med konfessionell profil har signifikant mycket kortare prao än andra friskolor. Sannolikheten att en konfessionell högstadieskola har mindre än 5 dagar är nästan 100 procent.

Samtidigt ökar sannolikheten att en friskola har omfattande prao om skolan i fråga har årskurser på högstadienivå. Det finns signifikanta skillnader mellan kommunala skolor i olika kommungrupper, ett mönster som inte återfinns bland de fristående skolorna. Detta samband är emellertid helt beroende av antalet arbetsställen i kommunen och huruvida prao är obligatorisk. Ett större utbud av potentiella praoplatser och ett obligatorium ökar sannolikheten för att en kommunal skola har omfattande prao. I en skola med obligatorisk prao är omfattningen med största sannolikhet 11-15 dagar, medan en skola utan obligatorium sannolikt bara har 6-10 dagar. I genomsnitt är sannolikheten ungefär 35 procent högre att kommunala skolor med obligatorisk prao har mer än 16 dagars prao jämfört med kommunala skolor utan obligatorium. Skillnaden återfinns bland de fristående skolorna. Fristående skolor utan obligatorium tenderar att ha mindre än 5 dagar, medan skolor med obligatorium är ungefär lika benägna att ha mindre än 5 dagar som 6-10 dagar. Ett obligatorium ökar sannolikheten för både kommunala och fristående skolor att ha 11-15 dagars och mer än 16 dagars prao. Skillnaderna tycks vara större mellan skolor med och utan obligatorium än mellan skolor med kommunala respektive fristående huvudmän.

Tidpunkten för prao skiljer sig mellan kommunala och fristående skolor. Friskolor tenderar att ha prao i lägre årskurser i högre utsträckning än kommunala skolor. Skillnaderna är påtagliga i årskurs 3 till och med årskurs 7. Samtidigt är andelen kommunala skolor som har prao i åk8 och åk9 är betydligt högre än motsvarande andel bland de fristående skolorna. När vi undersöker dessa skillnader närmare visar det sig att benägenheten att ha prao i årskurs 8 är densamma hos kommunala och fristående skolor medan kommunala skolor har prao i årskurs 9 i större utsträckning än fristående skolor.

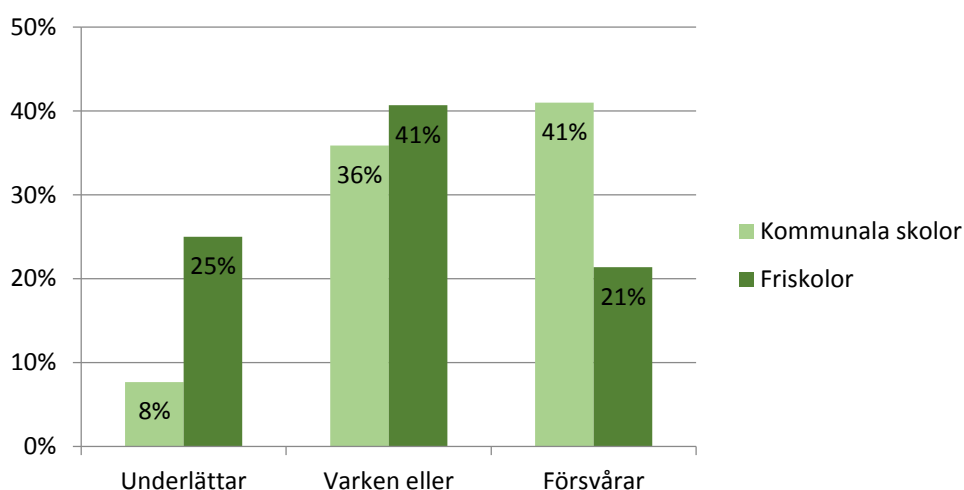
Det finns avsevärda skillnader mellan kommunala och fristående skolor rörande praons organisation. En betydande skillnad, som framgår av diagram 6, ligger i inställningen till Arbetsmiljöverkets riktlinjer. Kommunala skolor tenderar att vara mer negativt inställda än fristående skolor. Bland de fristående skolorna tycker flertalet att riktlinjerna varken underlättar eller försvårar organiseringen av prao. Sannolikheten att en friskola är neutralt inställd till Arbetsmiljöverkets riktlinjer är ungefär 55 procent, givet att vi kontrollerar för kommungruppstillhörighet och antalet arbetsställen i kommunen. Fler arbetsställen i kommunen ökar sannolikheten att en friskola är positivt inställd till riktlinjerna, men effekten är mycket svag. Denna effekt återfinns inte bland de kommunala skolorna men slår igenom när vi analyserar alla svar tillsammans. För en generell grundskola är sannolikheten för en positiv inställning till Arbetsmiljöverkets riktlinjer högre om det finns fler arbetsplatser i kommunen.

Sannolikheten att en kommunal skola tycker att Arbetsmiljöverkets riktlinjer försvårar är ungefär 52 procent. Det finns dock vissa statistiskt säkerställda skillnader i inställning mellan kommunala skolor i olika kommungrupper. Sannolikheten att en kommunal skola är negativt inställd är särskilt hög om skolan ligger i en förort, i en större stad (kommungrupp 2, 3 och 4) eller i en varuproducerande kommun (kommungrupp 7). Effekten av skolans kommungruppstillhörighet påverkar i någon mån den samfälliga analysen av grundskolors inställning till Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Sannolikheten att en skola tycker att riktlinjerna underlättar praons organisering är störst om skolan är fristående och ligger i glesbygden (kommungrupp 8 och 10). På samma sätt är sannolikheten för en negativ uppfattning om Arbetsmiljöverkets riktlinjer högst för kommunala skolor i varuproducerande kommuner (kommungrupp 7). På det hela taget verkar dock skillnaderna i inställning mellan kommunala och fristående skolor väga upp för skillnaderna mellan olika kommungrupper. Om vi kontrollerar för kommungruppstillhörighet och antalet arbetsställen i kommunen framkommer det att sannolikheten

att en skola tycker att riktlinjerna underlättar är 17 procent högre om skolan är fristående än om den är kommunal.

Fritextsvaren illustrerar att Arbetsmiljöverkets regler upplevs som ett hinder på flera sätt. Dels genom att skolorna tycker att det är krångligt eller för stort ansvar att låta eleverna gå ut på prao, men därutöver skriver också flera skolor att många företag väljer att inte ta emot elever. På båda dessa sätt försvåras arbetet och torde sänka benägenheten att ha prao överhuvudtaget, samt reducera tiden eleverna är på prao för dem som ändå har verksamheten.

Diagram 6: Inställningen till Arbetsmiljöverkets riktlinjer hos skolorna

Prao är ungefär lika vanligt på kommunala som på fristående skolor, men det verkar finnas en större mångfald av kontakter (såsom studiebesök, gästföreläsningar och annat) på kommunala skolor. Den stora merparten av skolornas alternativa kontakter med arbetslivet sker dock som komplement till, inte ersättning för, prao. Procentsatserna i appendix F syftar till att rapportera frekvensen av gästföreläsningar, studiebesök och andra former, oavsett i vilka kombinationer de förekommer. Faktum är att det är ovanligt att dessa kontakter ersätter prao helt och hållet. Andelen kommunala skolor som angett att de har någon typ av alternativ kontakt med arbetslivet är genomgående högre än motsvarande andel bland de fristående skolorna. Att ha prao utan alternativa kontakter är vanligare bland fristående än bland kommunala skolor. Studiebesök är den vanligaste alternativa formen av kontakt med arbetslivet, både bland kommunala och fristående skolor. Det är vanligare att kommunala skolor har alternativa kontakter med arbetslivet (vid sidan av gästföreläsningar och studiebesök). Det är också vanligare att kommunala skolor kombinerar dessa alternativa arbetslivskontakter med prao.

På det hela taget kan vi inte finna några indikationer på att kommunala och fristående skolor i samma kommun tenderar att ge likartade svar på våra frågor. Även om det kan finnas vissa geografiska skillnader mellan skolor av samma typ tycks skillnaderna främst bero på skolans huvudman. Vidare är det tydligt att skillnaderna mellan kommunala och fristående skolor är särskilt påtagliga när det kommer till praons omfattning och tidpunkt, samt inställningen till Arbetsmiljöverkets riktlinjer. Därmed visar det sig att det stora flertalet av våra bakgrundsvariabler (såsom kommunens politiska färg, socio-ekonomisk bakgrund och antalet studievägledare) inte har någon signifikant effekt på prao och dess organisation. En förklaring skulle kunna vara precisionen på vissa av våra bakgrundsvariabler;

det kan finnas samband mellan programns omfattning och organisation och skolspecifika faktorer som t.ex. antalet elever, behöriga lärare och studievägledare som denna studie inte förmått upptäcka.

6. Resultatdiskussion och sammanfattning

Syftet med denna studie har varit att undersöka en form av samverkan mellan arbetsliv och skola: praon i grundskolan. Vi vet redan från tidigare utredningar och utvärderingar att skolans samverkan med arbetslivet har brister. I relation till etableringsproblemen för inte minst elever med svag utbildningsbakgrund, dvs. mycket låga grundskolebetyg eller ej fullföljt gymnasium, är detta en stor utmaning att hantera.

En utgångspunkt var att praktisk kunskap och praktiska moment i skolan behövs för att underlätta ungas etablering på arbetsmarknaden. Praon kan då vara ett tidigt inslag som riktar sig till alla elever där man ges inblick i ett par olika yrken vilket kan ge bättre underbyggda val till gymnasiet och vara ett första steg i socialiseringen till arbetslivet. Från tidigare forskning kunde konstateras att effekterna av praon och syv generellt sett är goda. Den var och är uppskattad av eleverna, underlättar deras yrkes- och studieval samtidigt som den skapar en brygga över mot arbetsmarknaden.

Samma grundläggande syften med praon över tid

Om man följer styrdokumenterna för praon och syv så står det klart att det huvudsakliga syftet med verksamheten har bevarats över tid. I skrivningarna från 1962 och senare läroplaner återkommer behovet av att ge elever stöd och relevant information inför framtida studie- och yrkesval. Inte helt oväntat läggs större tonvikt vid framtida studieval i senare styrdokument, eftersom studievalen görs av fler elever och mellan fler alternativ. Men därutöver finns också ett syfte att eleverna ska ges inblick i och erfarenheter från arbetslivet, alltså socialiseringen av elever till en framtida yrkesroll.

Som en följd av förändrade studievevanor och arbetsmarknadsvillkor har syftet med praon breddats sedan 1962. Man har frångått ren lämplighetsprövning och yrkesmatchning till förmån för personlig utveckling och "valkompetens". Värderingsskiftet har skett gradvis, medan styrningen ändrades plötsligt i och med Lpo 94. Den nuvarande läroplanen uppmuntrar en mångfald av arbetssätt, vilket gör att arbetslivskontakter kan betyda mer än bara praon.

I läroplaner och andra styrdokument finns också andra syften med praon som är mer sidoordnade i relation till dess huvudsakliga syften. Man ville på ett tidigt stadium (redan 1969) främja ett "fördomsfritt yrkesval" genom att uppmuntra debatt i "könsrollfrågor". Lgr 80 stannade dock inte där, utan tog även upp andra sociala faktorer som kunde tänkas snedvrída valet av praoplats, utbildning och yrke. Detta lever kvar i senare läroplaner i någon mån, men pekas då inte ut som ett av den praktiska arbetslivsorienteringens primära syften. På många sätt har därför praon varit bärare av sin tids strömningar, värderingar och förhoppningar, men med en kärna som fortbestår.

Väsentligt reducerad omfattning

En viktig slutsats från vår empiriska undersökning är att praons omfattning kontinuerligt har minskat sedan obligatoriet avskaffades vid mitten av 1990-talet. Omfattningen, räknat i antal veckor, har reducerats kraftigt från de 6-10 veckor som stipulerades av läroplanen från 1980 via de dryga 4 veckor som enkätundersökningarna i mitten och slutet av 1990-talet påvisade, till vår enkätundersökning som pekar på att genomsnittet ligger runt 9 dagar för kommunala skolor och 7 dagar för friskolor. Här finns en stor spridning mellan olika skolor. Ett samband i materialet är att konfessionella friskolor generellt har mindre omfattning än andra. Ett annat samband är att skolor med obligatorium för praon har längre omfattning än andra. Värt att notera är också att 1-2 skolor av 10 i vårt urval inte har någon traditionell arbetsplatsförlagd praon alls.

Innehållet i praon har blivit mer inriktat på teman, skolförlagda verksamheter och mindre på praktik eller arbetsplatsförlagda aktiviteter. Att omfattningen reducerats kraftigt var emellertid en utveckling som man kunde förvänta sig, givet de undersökningar som gjordes i mitten av 1990-talet. Den prognos som gjordes i Skolverkets undersökning från 1995 gav vid handen att både rektorer och studievägledare avsåg att nedprioritera praon. Och så blev det.

Målstyrning = avsaknad av styrning?

Med kommunaliseringen och Lgr 94 blev praon kommunernas och i friskolornas fall huvudmannens uppgift. Den statliga styrningen kring praon inskränkte sig till att ange mål och allmänna riktlinjer men inget mer. Vi vet från tidigare studier att få kommuner har tagit fram och beslutat om lokala mål och ambitioner för verksamheten. Rektorerna tycks inte heller ta det övergripande ansvaret i särskilt hög utsträckning utan delegerar nedåt mot studie- och yrkesvägledarna. Som följd av den bristande styrningen blir kvaliteten lidande, och verksamheten tycks inte präglas av någon kontinuitet eller process. Vi menar därför att det finns fog för den slutsats som drogs redan i Ds 2000:62, nämligen att avregleringen av praon innebar att grundskoleelevernas kontakter med arbetslivet har minskat i omfattning jämfört med läget under Lgr 80. Detta trots att skrivningarna och avsikten i Lpo 94 var att dessa kontakter skulle öka genom att ta sig fler och mer flexibla former (Ds 2000:62, s. 69).

Varför har praon blivit nedprioriterad i den svenska grundskolan?

Klart är att praon faktiskt har blivit nedprioriterad i grundskolan under de senaste två decennierna. Styrdokumenten har lämnat betydligt större frihet åt skolhuvudmännen och de enskilda skolorna, i första hand rektorn, att sköta praon. Utifrån de tidigare redovisade resultaten finns det skäl att hävda att nedprioriteringen började redan för två decennier sedan. Förhoppningar fanns om en verksamhetsutveckling, men på flertalet håll syns alltför lite av detta.

Arbetsmiljöverkets föreskrifter pekade ibland ut som boven i dramat. När nya regler kring minderårigas arbetsmiljö under anställning och praktik infördes 2013 (AFS 2012:3), tolkade många huvudmän och rektorer det som en skärpning av lagstiftningen. Svenskt Näringsliv (2013) pekade på att detta kan ha avskräckt vissa arbetsgivare från att ta emot praoelever, medan Arbetsmiljöverket hävdar att det endast var fråga om ett förtydligande av gällande regler. Enligt rådande föreskrifter ska praktikgivaren genomföra en undersökning och riskbedömning av praoplatsen (AFS 2012:3; Arbetsmiljöverket 2012). Det är sedan skolhuvudmannens ansvar att, utifrån praktikgivarens riskbedömning, besluta om arbetsplatsen lämpar sig för praon. (Arbetsmiljöverket, 2014) I vår enkätundersökning bekräftas att Arbetsmiljöverkets föreskrifter faktiskt uppfattas som ett problem. Både genom att arbetsplatser blir mindre benägna att ta emot och genom att skolorna upplever att reglerna försvårar arbetet.

Men Arbetsmiljöverkets regler kan inte vara den enda orsaken. Praons urholkning började nämligen redan efter avregleringen. Vi kan också peka på andra omvärldsförändringar som äger rum ute på arbetsplatserna. Arbetstempot har av olika skäl skruvats upp och bemanningen på många företag och organisationer inskränker sig till kärnarbetskraften. För andra uppgifter hyr man in personal tillfälligt eller anlitar bemannings- och uthyrningsföretag (Lundh 2010:247–249). I och med detta torde möjligheten att ta emot och handleda praoelever reduceras, eftersom den ordinarie personalen ofta inte hinner handleda eller instruera. Resultaten från Persson (2014) visar att företrädare för företagsgymnasier tycker att den tid man måste avsätta för att handleda praktikanter, var den i särklass största kostnadsposten. Det är rimligt att samma slutsats även gäller för praoelever.

Behövs praon även framledes?

Om vi för en stund anknyter till rapportens rubrik: Är praon ett outnyttjat redskap? Utgångspunkten, som också är grundad i forskning om ungas etablering, var ju att svensk skola har saknat tillräckliga inslag av erfarenheter från arbetsplatser och praktiska moment. Anläggningsytorna gentemot arbetslivet är alltför få. När man har diskuterat de senaste två decenniernas svaga resultatutveckling för kunskapsmålen, så brukar forskarna också peka på att spridningen mellan olika skolor och elever har ökat. I hög grad tycks den växande skaran med mycket dåliga skolresultat tillhöra socioekonomiskt svaga grupper vars föräldrar ofta har dåligt fotfäste på arbetsmarknaden. Alltså precis de elever som skulle ha störst utbyte av en fungerande samt effektiv praon och syv-verksamhet.

Fördelarna med en arbetsplatsförlagd praon är att eleven får utföra sådana arbetsuppgifter som hör till en "riktig" arbetsplats. Därigenom blir verksamheten fysisk och konkret på ett annat sätt än skolförlagda moment. Eleven ges insyn i det vardagliga arbetets organisering, och kommer i direkt kontakt med såväl teknik och arbetsprocesser som kultur och de sociala koderna på en arbetsplats.

Praons två grundsyften har varit att ge kunskap om arbetslivet, för att möjliggöra bättre underbyggda val till framtida studier och yrke, och en första socialisation till arbetslivet. Inget av dessa syften torde ha blivit mindre väsentligt på senare tid – snarare tvärtom.

Appendix A: Beskrivning av undersökningsvariablerna

Variabel	Definition, kommunala skolor	Definition, fristående skolor
Prao	Andel (%) kommuner där prao förekommer, utav det totala antalet svarande kommuner*.	Andel (%) skolor där prao förekommer, utav det totala antalet respondenter*.
Reglering	Obligatorium; Riktlinjer; Upp till den enskilda skolan. Endast skolor med prao.	Obligatorium; Policy; Upp till den enskilda skolan. Endast skolor med prao.
Beslutsinstans	Beslutsinstans för praons omfattning: Kommunen, politisk nivå; Kommunen, förvaltningsnivå; Rektor. Endast skolor med prao.	Beslutsinstans för praons omfattning: Huvudmannen; Rektor. Endast skolor med prao.
Anskaffande	Ansvar för anskaffande av prao-plats: Skolan; Eleven. Endast skolor med prao.	Ansvar för anskaffande av prao-plats: Skolan; Eleven. Endast skolor med prao.
Hjälp	Hjälp med anskaffande från kommunen. Endast skolor med prao.	-
AMV	Respondenternas inställning till Arbetsmiljöverkets direktiv: Underlättar; Försvårar; Varken eller. Endast skolor med prao.	Respondenternas inställning till Arbetsmiljöverkets direktiv: Underlättar; Försvårar; Varken eller. Endast skolor med prao.
Omfattning	Totalt antal dagar med prao i grundskolan. Endast skolor med prao.	Totalt antal dagar med prao i grundskolan. Endast skolor med prao.
Årskurser	Årskurser i vilka prao förekommer. Endast skolor med prao.	Årskurser i vilka prao förekommer. Endast skolor med prao.
Alternativ	Andra obligatoriska typer av kontakter med arbetslivet: Studiebesök; Gästföreläsningar; Annat.	Andra obligatoriska typer av kontakter med arbetslivet: Studiebesök; Gästföreläsningar; Annat.

*Förutsätter att urvalet är representativt för populationen (se appendix D och appendix E).

Appendix B: Beskrivning av bakgrundsvariablerna, kommuner

Bakgrundsvariabel	Definition	Källa
Kommungrupp	Grupperingar av kommunerna enligt Sveriges Kommuner och Landstings indelning fr.o.m. 2011. Storstäder (1); Förortskommuner tillorstäder (2); Större städer (3); Förortskommuner till större städer (4); Pendlingskommuner (5); Turism- och besöksnäringkommuner (6); Varuproducerande kommuner (7); Glesbygdskommuner (8); Kommuner i tätbefolkad region (9); Kommuner i glesbefolkad region (10). (2014)	SKL (2014c)
Styre	Styre i kommunfullmäktige efter kommunvalet 2014. Alliansen (A); Röd-grön koalition (V); Blandat (Bl); Övrigt (Ö). (2014)	SKL (2015)
Folkmängd	Antal invånare i kommunen. (2014)	SCB (2014a)
Förvärvsintensitet	Förvärvsintensitet är ett mått som anger andel (%) personer med bostad i regionen (nattbefolkning) som förvärvsarbetar i en viss åldersgrupp i relation till samtliga personer i den aktuella åldersgruppen. Förvärvsintensitet beräknas ofta utifrån åldersklassen 20-64 eller 16-64 år. (2013)	SCB (2013b)
Skattekraft	Skatteunderlag per invånare vid taxeringsårets ingång. Vid beräkning av skattekraften för år t används skatteunderlaget enligt taxeringen år t-1 avseende inkomsterna år t-2. (2015)	SCB (2014b)
Arbetsställen	Antalet arbetsställen tillhörande företag i en region. (2013)	SCB (2013a)
Kostnad	Kommunens totala kostnad (tkr) för kommunala grundskolor. (2013)	SCB (2013)
Antal elever	Totalt antal elever i åk 1-9 på kommunala och fristående skolor. (2014/15)	Skolverket (2014a)
Härkomst	Andel (%) föräldrar med utländsk bakgrund. Kommunala och fristående skolor. (2014/15)	Skolverket (2014a)
Högre utbildning	Andel (%) föräldrar med eftergymnasial utbildning. Kommunala och fristående skolor. (2014/15)	Skolverket (2014a)
Antal skolenheter	Med skolenhet menas ett eller flera skolhus som ligger nära varandra och där grundskoleutbildning bedrivs. Kommunala skolor. (2014)	Skolverket (2014b)
Uppfyller målen, åk 6	Andel (%) elever i åk 6 som uppnått kunskapskraven i alla ämnen. Kommunala skolor. (2014)	Skolverket (2014b)
Behörighet, åk 9	Andel (%) elever i åk 9 som är behöriga till gymnasieskolans yrkesprogram. Kommunala skolor. (2014)	Skolverket (2014b)
Meritpoäng, åk 9	Genomsnittligt meritvärde för elever i åk 9. Maxvärde 320 poäng. Kommunala skolor. (2014)	Skolverket (2014b)
Antal SYV, heltid	Antal studie- och yrkesvägledare i kommunen, omräknat till heltidstjänst. Kommunala skolor. (2014)	Skolverket (2014b)

Appendix C: Beskrivning av bakgrundsvariablerna, fristående skolor

Bakgrundsvariabel	Definition	Källa
Huvudman	Skolor tillhörande Sveriges tio största fristående skolhuvudmän (1) skiljs från skolor tillhörande mindre huvudmän (0).	Friskolornas riksförbund (2015)
Högstadium	Skolor med årskurser på högstadienivå (åk6-åk9) klassas som högstadieskolor.	Friskolornas riksförbund (2015)
Profil	Skolans profil. Allmän; Estetisk; HVB; Idrott och hälsa; Konfessionell; Montessori; Specialpedagogik; Speciell pedagogik; Språklig; Waldorf. Speciell pedagogik inkluderar ett antal olika pedagogiska metoder, medan specialpedagogik syftar på metoder utvecklade för barn med autism, ADHD, asperger och dyl.	Friskolornas riksförbund (2015)
Årskurser	Årskurserna på skolan (åk1-åk9).	Friskolornas riksförbund (2015)
Kommungrupp	Grupperingar av kommunerna enligt Sveriges Kommuner och Landstings indelning fr.o.m. 2011. Storstäder (1); Förortskommuner tillorstäder (2); Större städer (3); Förortskommuner till större städer (4); Pendlingskommuner (5); Turism- och besöksnäringkommuner (6); Varuproducerande kommuner (7); Glesbygdskommuner (8); Kommuner i tätbefolkad region (9); Kommuner i glesbefolkad region (10). (2014)	SKL (2014c)
Arbetsställen	Antalet arbetsställen tillhörande företag i en kommun. (2013)	SCB (2013a)
Antal elever	Totalt antal elever i åk 1-9 på kommunala och fristående skolor. (2014/15)	Skolverket (2014a)
Härkomst	Andel (%) föräldrar med utländsk bakgrund. Kommunala och fristående skolor. (2014/15)	Skolverket (2014a)
Högre utbildning	Andel (%) föräldrar med eftergymnasial utbildning. Kommunala och fristående skolor. (2014/15)	Skolverket (2014a)

Appendix D: Bortfallsanalys, kommunala skolor

Objektbortfall

Besvarande av enkät	Antal svar	Väntat antal svar	Bortfall	Svar (%)	Bortfall (%)
Påbörjade ¹	46	101	55	45,5	54,5
Kompletta (t.o.m. fråga 10) ¹	43	101	58	42,6	57,4
Kompletta (t.o.m. fråga 10) ²	43	46	3	93,5	6,5

¹Beräknat på alla potentiella svar. Objektbortfall sorteras inte bort utan tas med i beräkningarna.

²Beräknat endast på påbörjade enkäter.

Svarsbenägenhet

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	$\chi^2(5)=127,64$; $p=0,000$	-
Arbetsställen	$\chi^2(1)=28,55$; $p=0,000$	$\chi^2(3)=57,41$; $p=0,000$, $z=-0,70$; $p=0,486$
Antal elever	$\chi^2(1)=34,99$; $p=0,000$	$\chi^2(3)=57,41$; $p=0,000$, $z=0,53$; $p=0,596$
Antal SYV	$\chi^2(1)=19,10$; $p=0,000$	$\chi^2(3)=57,41$; $p=0,000$, $z=-3,58$; $p=0,000$

Genom att köra logistiska regressioner kan vi undersöka huruvida benägenheten att svara på enkäten skiljer sig åt beroende på olika hjälpvariabler. Skiljer sig benägenheten att svara mellan kommungrupperna? Både den enkla logistiska regressionen och Fischer's exact test indikerar att så är fallet ($p=0,000$). När vi kontrollerar för andra faktorer försvinner dock skillnaderna mellan kommungrupperna. I slutändan är det endast antalet studie- och yrkesvägledare i kommunen som påverkar svarsbenägenheten. Förvånansvärt nog minskar tendensen att svara på enkäten när antalet studievägledare i kommunen ökar.

Kommungrupp	Svarande		Urval		Samtliga	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
1	10	21,7	46	45,5	75	5,9
2	5	10,9	7	6,9	169	13,3
3	8	17,4	18	17,8	246	19,4
4	1	2,2	1	1,0	49	3,9
5	8	17,4	11	10,9	185	14,6
6	1	2,2	1	1,0	91	7,2
7	4	8,7	5	5,0	222	17,5
8	2	4,4	2	2,0	42	3,3
9	4	8,7	7	6,9	123	9,7
10	3	6,5	3	3,0	69	5,4
Totalt	46	100,0	101	100,0	1271	100,0
			$\chi^2(9)=14,61$; $p=0,102$		$\chi^2(9)=24,37$; $p=0,004$	

Skiljer sig proportionen svarande i varje kommungrupp från populationens proportioner (d.v.s. den förväntade svarsandelen)? Är någon kommungrupp över- eller underrepresenterad? Baserat på ett Goodness-of-fit test med populationens andelar drar vi slutsatsen att den observerade andelen svarande i varje kommungrupp skiljer sig från den förväntade andelen ($p=0,004$). Beror på det stratifierade urvalet av kommunerna, vilket hade ett annat syfte än att vara representativt för andelen skolor i respektive kommungrupp.

Partiellt bortfall

Besvarande av enkät		Beräknat på alla potentiella svar			Beräknat endast på påbörjade enkäter		
Fråga	Antal svar	Väntat antal svar	Partiellt bortfall	Partiellt bortfall (%)	Väntat antal svar	Partiellt bortfall	Partiellt bortfall (%)
Fråga 1	46	101	55	54,5	46	0	0,0
Fråga 2	39	94	55	58,5	39	0	0,0
Fråga 3	39	94	55	58,5	39	0	0,0
Fråga 4	39	94	55	58,5	39	0	0,0
Fråga 5	39	94	55	58,5	39	0	0,0
Fråga 6	38	94	56	59,6	39	1	2,6
Fråga 7	37	94	57	60,6	39	2	5,1
Fråga 8	37	94	57	60,6	39	2	5,1
Fråga 9	37	94	57	60,6	39	2	5,1
Fråga 10	44	101	57	56,4	46	2	4,3

Frågorna med högst partiellt bortfall rör beslutet om hur länge eleverna är ute på prao (fråga 7), praons omfattning (fråga 8), samt årskurserna i vilka man gör prao (fråga 9). Eftersom det är samma skolor som underlätit att svara på dessa tre frågor kan vi kondensera analysen av eventuella bakomliggande förklaringar. Är skolor i vissa typer av kommuner mindre benägna att svara på fråga 7, 8 och 9?

Svarsbenägenhet, fråga 7, 8 och 9.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Antal SYV	X ² (1)=4,68; p=0,030	X ² (2)=38,11; p=0,000, z=-4,49; p=0,000
Godkända, åk6	X ² (1)=9,19; p=0,002	X ² (2)=38,11; p=0,000, z=2,50; p=0,012

Skolor som svarat på dessa tre frågor tenderar att ha färre studievägledare i kommunen jämfört med skolor som underlätit att svara. Skillnaden i medelvärde är signifikant skild från noll på 10 procents signifikansnivå (och på 5 procents signifikansnivå om vi tar med de skolor som inte svarat på enkäten över huvud taget). Vidare är den genomsnittliga andelen elever i årkurs 6 som klarar de nationella målen signifikant högre bland de svarande skolorna. Mot bakgrund av dessa resultat redovisar vi justerade procentandelar inom parantes i appendix F.

Appendix E: Bortfallsanalys, fristående skolor

Objektbortfall

Besvarande av enkät	Antal svar	Väntat antal svar	Bortfall	Svar (%)	Bortfall (%)
Påbörjade ¹	171	476	305	35,9	64,1
Kompleta (t.o.m. fråga 13) ¹	155	476	321	32,6	67,4
Kompleta (t.o.m. fråga 13) ²	155	171	16	90,6	9,4

¹Beräknat på alla potentiella svar. Objektbortfall sorteras inte bort utan tas med i beräkningarna.

²Beräknat endast på påbörjade enkäter.

Svarsbenägenhet

Av landets 290 kommuner är 102 representerade i svaren på friskoleenkäten. Då vi jämför antalet representerade kommuner i varje kommungrupp (enligt SCBs definition) med det totala antalet kommuner av respektive typ upptäcker vi att det finns en signifikant skillnad ($p=0,000$). Pendlingskommuner (grupp 5), turism- och besöksnäringkommuner (grupp 6), varuproducerande kommuner (grupp 7) är underrepresenterade medan större städer (3) är överrepresenterade. Detta behöver emellertid inte bero på en snedfördelning i svarsbenägenhet, utan skulle kunna bero på att friskolor är mer vanligt förekommande i vissa typer av kommuner än i andra. Vi har dock ingen information om hur samtliga landets friskolor är fördelade mellan landets kommuner och kan därför inte jämföra de svarandes spridning över landet med samtliga friskolors spridning.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Högstadium	$X^2(1)=0,02$; $p=0,884$	$X^2(10)=12,27$; $p=0,267$, $z=0,55$; $p=0,582$
Profil	$X^2(8)=11,59$; $p=0,171$	$X^2(10)=12,27$; $p=0,267$, ($z>1,96$; $p<0,05$)
Huvudman	$X^2(8)=0,17$; $p=0,682$	$X^2(10)=12,27$; $p=0,267$, $z=-0,70$; $p=0,483$

För det första noterar vi att högstadieskolor inte verkar vara mer eller mindre benägna att svara på enkäten jämfört med andra skolor ($p=0,582$). Vidare undersöker vi huruvida skolornas pedagogiska profil påverkar deras benägenhet att svara på enkäten. Kategoriseringen är baserad på medlemsregistret hos Friskolornas riksförbund och har kompletterats med information från skolornas hemsidor. I övrigt har epitetet ingen vetenskaplig grund. Den logistiska regressionen att profileringarna sammantaget inte har någon signifikant effekt på svarsbenägenheten. Två dummy-variabler blir dock signifikanta när vi tar hänsyn till stadium och huvudman; inga Waldorfskolor i svarade på enkäten ($p=0,000$) medan skolor med speciell pedagogik (såsom Reggio Emilia-pedagogik) var mer benägna att svara ($p=0,041$). Framtida studier skulle kunna undersöka huruvida Waldorfskolor arbetar med arbetslivskontakter på andra sätt och därmed inte känner sig berörda av en enkät om prao i traditionell bemärkelse. Vi drar emellertid inga långtgående slutsatser av dessa indikationer, då ingen av modellerna var statistiskt signifikanta och kategoriseringen står på tämligen lös grund. Slutligen undersöker vi huruvida skolor som tillhör Sveriges tio största huvudmän är mer eller mindre benägna att svara. Så är inte fallet enligt de båda regressionerna ($p=0,483$).

Partiellt bortfall

Besvarande av enkät		Beräknat på alla potentiella svar			Beräknat endast på påbörjade enkäter		
Fråga	Antal svar	Väntat antal svar	Partiellt bortfall	Partiellt bortfall (%)	Väntat antal svar	Partiellt bortfall	Partiellt bortfall (%)
Fråga 5	170	476	306	64,3	171	1	0,6
Fråga 6	138	445	307	69,0	140	2	1,4
Fråga 7	34	404	312	77,2	41	7	17,1
Fråga 8	127	445	318	71,5	140	13	9,3
Fråga 9	125	445	320	71,9	140	15	10,7
Fråga 10	125	445	320	71,9	140	15	10,7
Fråga 11	126	445	319	71,7	140	14	10,0
Fråga 12	125	445	320	71,9	140	15	10,7
Fråga 13	155	476	321	67,4	171	16	9,4

Frågorna 7-13 har alla förhållandevis högt partiellt bortfall, vilket följaktligen kommer undersökas i detalj. Det största bortfallet rör emellertid huvudmannens riktlinjer för prao (fråga 7). Nedan undersöks svarsbenägenheten med avseende på skolans belägenhet samt dess årskurser, profil och huvudman.

Svarsbenägenhet, fråga 7.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	X ² (5)=2,81; p=0,730	X ² (4)=498,81; p=0,000
Högstadium	X ² (1)=2,31; p=0,129	X ² (4)=498,81; p=0,000, z=22,30; p=0,000
Profil	X ² (1)=0,17; p=0,680	X ² (4)=498,81; p=0,000
Huvudman	X ² (1)=0,72; p=0,398	X ² (4)=498,81; p=0,000, z=-17,34; p=0,000

Alla i friskolor med prao i kommungrupp 1, 6, 7, 10 svarade på fråga 7. Tillhörighet i kommungrupp 5 ökar sannolikheten att skolan svarade på fråga 7. Alla skolor med profil 2, 3, 5, 7 svarade på fråga 7. Ingen skola med profil 12 svarade på fråga 7. Det är mer sannolikt att högstadieskolor och skolor med stora huvudmän svarade på fråga 7. Effekten av huvudmannens storlek försvinner om högstadievariabeln exkluderas. Detta beror på att variablerna interagerar. Högstadieskolor tillhör stora huvudmän i högre utsträckning än låg- och mellanstadieskolor (Fisher's exact test, p=0,032). Om en skola har årskurser på högstadienivå är sannolikheten högre att den ägs av en stor huvudman (p=0,036). Då högstadievariabeln exkluderas försvinner modellens signifikans.

Svarsbenägenhet, fråga 8.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	X ² (5)=3,26; p=0,660	X ² (11)=31,08; p=0,001
Högstadium	X ² (1)=9,27; p=0,002	X ² (11)=31,08; p=0,001, z=4,32; p=0,000
Profil	X ² (4)=0,20; p=0,995	X ² (11)=31,08; p=0,001
Huvudman	X ² (1)=1,17; p=0,280	X ² (11)=31,08; p=0,001, z=-2,27; p=0,023

Högstadier och skolor med stora huvudmän är mer benägna att svara på fråga 8. Friskolor i kommungrupp 4, 6, 7 och 10 svarade alla på fråga 8. Alla skolor med profil 3, 7, 8 och 11 svarade på

fråga 8. Effekten av huvudmannens storlek försvinner om högstadievariabeln exkluderas. Då försvinner även modellens signifikans.

Svarsbenägenhet, fråga 9.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	X2(5)=3,31; p=0,652	X2(11)=20,64; p=0,037
Högstadium	X2(1)=9,84; p=0,002	X2(11)=20,64; p=0,037, z=3,65; p=0,000
Profil	X2(4)=0,58; p=0,966	X2(11)=20,64; p=0,037
Huvudman	X2(1)=0,58; p=0,448	X2(11)=20,64; p=0,037, z=-1,81; p=0,071

Högstadieskolor är mer benägna att svara på fråga 9. Det är denna variabel som gör modellen signifikant. Sannolikheten är högre att friskolor i kommungrupp 3 svarar på fråga 9. Alla friskolor i kommungrupp 4, 6, 7, och 10 svarade på fråga 9. Alla friskolor med profil 3, 7, 8, och 11 svarade på fråga 9. Huvudmannskapet har ingen signifikant inverkan på benägenheten att svara på den här frågan.

Svarsbenägenhet, fråga 10.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	X2(5)=2,15; p=0,828	X2(11)=20,19; p=0,043
Högstadium	X2(1)=7,10; p=0,008	X2(11)=20,19; p=0,043, z=3,24; p=0,001
Profil	X2(4)=2,03; p=0,730	X2(11)=20,19; p=0,043
Huvudman	X2(1)=0,58; p=0,448	X2(11)=20,19; p=0,043, z=-2,06; p=0,039

Högstadier och skolor med stora huvudmän är mer benägna att svara på fråga 10. Modellen förlorar dock sin signifikans när högstadievariabeln exkluderas. Då försvinner även huvudmannens inverkan på svarsbenägenheten. Sannolikheten är högre att friskolor i kommungrupp 3 svarar på fråga 9. Alla friskolor i kommungrupp 4, 6, 7, och 10 svarade på fråga 10. Alla friskolor med profil 3, 7, 8, och 11 svarade på fråga 10.

Svarsbenägenhet, fråga 11.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	X2(5)=2,22; p=0,818	X2(11)=21,34; p=0,030
Högstadium	X2(1)=8,18; p=0,004	X2(11)=21,34; p=0,030, z=3,48; p=0,000
Profil	X2(4)=0,87; p=0,928	X2(11)=21,34; p=0,030
Huvudman	X2(1)=0,84; p=0,360	X2(11)=21,34; p=0,030, z=-2,08; p=0,037

Högstadier och skolor med stora huvudmän är mer benägna att svara på fråga 11. Modellen förlorar dock sin signifikans när högstadievariabeln exkluderas. Då försvinner även huvudmannens inverkan på svarsbenägenheten. Alla friskolor i kommungrupp 4, 6, 7, och 10 svarade på fråga 10. Alla friskolor med profil 3, 7, 8, och 11 svarade på fråga 11.

Svarsbenägenhet, fråga 12.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	X2(5)=3,29; p=0,655	X2(11)=19,29; p=0,056
Högstadium	X2(1)=7,10; p=0,008	X2(11)=19,29; p=0,056, z=2,90; p=0,004
Profil	X2(4)=1,50; p=0,828	X2(11)=19,29; p=0,056
Huvudman	X2(1)=2,02; p=0,115	X2(11)=19,29; p=0,056, z=-2,15; p=0,032

Modellen är inte signifikant. Koefficienternas enskilda p-värden visar dock att högstadier och skolor med stora huvudmän är mer benägna att svara på fråga 12. Effekten av huvudmannens storlek

försvinner dock om högstadievariabeln exkluderas. Alla friskolor i kommungrupp 4, 6, 7, och 10 svarade på fråga 12. Alla friskolor med profil 3, 7, 8, och 11 svarade på fråga 12.

Svarsbenägenhet, fråga 13.

Hjälpvariabel	Factorial logistic regression	Multivariate factorial logistic regression
Kommungrupp	$X^2(6)=3,73$; $p=0,714$	$X^2(13)=17,06$; $p=0,196$
Högstadium	$X^2(1)=4,14$; $p=0,042$	$X^2(13)=17,06$; $p=0,196$, $z=2,63$; $p=0,009$
Profil	$X^2(5)=3,09$; $p=0,686$	$X^2(13)=17,06$; $p=0,196$
Huvudman	$X^2(1)=1,95$; $p=0,163$	$X^2(13)=17,06$; $p=0,196$, $z=-1,77$; $p=0,077$

Modellen är inte signifikant. Högstadieskolor verkar dock vara mer benägna att svara på fråga 13. Alla friskolor i kommungrupp 4, 6, och 10 svarade på fråga 12. Alla friskolor med profil 3, 8, och 11 svarade på fråga 13.

För att summera verkar det vara högstadievariabeln som driver bortfallet i frågorna 7-11. Företrädare för högstadieskolor verkar med andra ord ha svarat på frågorna 7-11 i högre utsträckning än låg- och mellanstadieskolor. Problemet är att även låg- och mellanstadieskolorna som underlåtit att svara förväntades svara på frågorna eftersom de redan angett att deras elever går ut på prao. Bortfallet kan med andra ord inte förklaras med att prao är mer vanligt förekommande på högstadieskolor. Förutsatt att vår urvalsram är representativ för Sveriges samtliga fristående grundskolor kan vi justera svarsandelarna för frågorna 7-11 med avseende på andelen skolor med årskurser på högstadienivå. De justerade andelarna presenteras inom parantes i appendix F.

Appendix F: Deskriptiv statistik, undersökningsvariablerna

Beräknat endast på påbörjade enkäter.

Undersökningsvariabel	Svar	Kommunala skolor		Friskolor	
		Antal	Procent	Antal	Procent
Prao	Ja	39	84,8	139	81,3
	Nej	7	15,2	31	18,1
Reglering*	Obligatorium	31	79,5	99	70,7
	Riktlinjer	3	7,7	19 (22)	13,6 (15,7)
Beslutsinstans*	Kommun, politisk	4 (4)	10,3 (10,0)	-	-
	Kommun, förvaltning	8 (8)	20,5 (19,9)	-	-
	Skolhuvudmannen	-	-	20 (23)	14,3 (16,4)
	Rektor	24 (27)	61,5 (69,4)	98 (109)	70,0 (77,9)
	Annat	1 (2)	2,6 (4,0)	7 (8)	5,0 (5,7)
Hjälp	Ja	16	41,0	-	-
	Nej	23	59,0	-	-
AMV*	Underlättar	3	7,7	29 (35)	20,7 (25,0)
	Försvårar	16	41,0	29 (30)	20,7 (21,4)
	Varken eller	14	35,9	52 (57)	37,1 (40,7)
	Vet ej	5	12,8	15 (17)	10,7 (12,1)
Anskaffande*	Eleven	11	28,2	47 (51)	33,6 (36,4)
	Skolan/SYV	14	35,9	30 (33)	21,4 (23,6)
	Eleven + skolan	13	33,3	42 (45)	30,0 (32,1)
	Annat	1	2,6	8 (12)	5,7 (8,6)
Omfattning*	Mindre än 5 dagar	6 (6)	15,4 (14,9)	48 (64)	34,3 (45,7)
	6—10 dagar	19 (20)	48,7 (52,4)	37 (38)	26,4 (27,1)
	11—15 dagar	9 (9)	23,1 (24,3)	28 (26)	20,0 (18,6)
	Mer än 16 dagar	3 (3)	7,7 (7,6)	13 (12)	9,3 (8,6)
Årskurser	Åk 1	0	0,0	4	2,9
	Åk 2	0	0,0	3	2,1
	Åk 3	0	0,0	12	8,6
	Åk 4	1	2,6	22	15,7
	Åk 5	4	10,3	37	26,4
	Åk 6	5	12,8	54	38,6
	Åk 7	1	2,6	37	26,4
	Åk 8	32	82,1	93	66,4
	Åk 9	33	84,6	64	45,7
	Endast prao i högstadiet	34	87,2	83	59,3
Alternativ	Studiebesök	30	65,2	95	55,6
	Både studiebesök + prao	26	56,5	80	46,8
	Gästföreläsningar	22	47,8	65	38,0
	Både gästföreläsningar + prao	20	43,5	58	33,9
	Annat	24	52,2	35	20,5
	Både annat + prao	20	43,5	25	14,6
	Endast prao	0	0,0	32	18,7
	Varken prao eller alternativ	0	0,0	10	5,8

*Justerade procentsatser inom parantes (se appendix D och appendix E)

Appendix G: Enkätfrågorna

Kommunala skolor

Skolans namn

Kommun

Er befattning

1. Förekommer prao (praktisk arbetslivsorientering) för grundskoleelever på skolan?
2. Är det obligatoriskt för skolans elever att de under sin grundskoleutbildning ska ut på prao (praktisk arbetslivsorientering) förlagd till en arbetsplats?
3. Har kommunen regler eller riktlinjer för prao som alla kommunala grundskolor ska följa?
4. Vem ansvarar för att ordna praoplatser till de enskilda eleverna på er skola?
5. Har kommunen hjälpt er skola att hitta praoplatser?
6. Hur påverkar Arbetsmiljöverkets föreskrifter möjligheterna att ordna praoplatser?
7. Vem beslutar hur länge grundskoleeleverna på er skola ska vara ute på prao?
8. Hur lång tid ska eleven totalt vara ute på prao under sin grundskoleutbildning på [F1]?
9. I vilka årskurser förekommer prao på skolan? (Flera alternativ kan markeras)
10. Är det obligatoriskt att grundskoleelever på skolan ska ha kontakt med arbetslivet på något annat sätt än via prao? (Flera svar är möjliga)

Friskolor

Skolans namn

Ert namn

Er funktion (rektor, biträdande rektor, VD etc.)

Er e-mejladress

1. Förekommer prao (praktisk arbetslivsorientering) för grundskoleelever på skolan?
2. Är det obligatoriskt för huvudmannens elever att de under sin grundskoleutbildning ska ut på prao (praktisk arbetslivsorientering) förlagd till en arbetsplats?
3. Har skolhuvudmannen en policy för prao som drar upp riktlinjer för praons upplägg och genomförande?
4. Vem ansvarar för anskaffandet av praoplatser till en enskild grundskoleelev?
5. Hur påverkar Arbetsmiljöverkets föreskrifter anskaffandet av praoplatser?
6. Vem beslutar om hur länge grundskoleeleverna ska vara ute på prao?
7. Hur lång tid ska en grundskoleelev på skolan vara ute på prao under sin grundskoleutbildning?
8. I vilka årskurser förekommer prao på skolan? (Flera alternativ kan markeras)
9. Har skolhuvudmannen ett obligatorium att grundskoleelever på skolan ska ha kontakt med arbetslivet på något annat sätt än via prao? (Flera svar är möjliga)

7. Referenser

Abrahamsson, Kenneth (2007) "Yrkesutbildning eller allmänbildning?" i *Utbildningsvägen – vart leder den? Om ungdomar, yrkesutbildning och försörjning*. (red) Jonas Olofsson, SNS förlag.

AFS 2012:3. *Minderårigas arbetsmiljö*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket. (2012) *Om minderårigas arbetsmiljö: Vägledning till arbetsmiljöverkets föreskrifter Minderårigas arbetsmiljö AFS 2012:3*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Arbetsmiljöverket. (2014) *Tillämpning av reglerna om riskbedömning enligt föreskrifterna om minderårigas arbetsmiljö vid PRAO, APL och andra praktikplatser avseende kombinerad undervisning och praktik*. Stockholm: Arbetsmiljöverket.

Bimrose, Jenny & Brown, Alan (2015) "Forskning om studie- och yrkesvägledning". i *Karriärvägledning. En forskningsöversikt*. (red.) Anders Lovén, Studentlitteratur.

Borghans, Lex & Goldsteyn, Bart H. H. & Stenberg, Anders (2013) "Does Expert Advice Improve Educational Choice?" *IZA Discussion Paper No. 7649*.

Christensen, Gerd & Søgaard Larsen, Michael (2011). *Evidence on Guidance and Counseling*. Dansk Clearinghouse for Educational Research. Aarhus University.

Ds 2000:62. *Samverkan mellan skola och arbetsliv. Om möjligheterna med lärande i arbete*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

ELGPN (2013-14) *European Lifelong Guidance Policy Network. The Evidence Base on Lifelong Guidance*. ELGPN Tools no. 3.

Fransson, Karin, & Kriegholm, Gunnar (1997) *Utvärdering av grundskolan 1995: Studie- och yrkesorientering Årskurs 9* (Skolverkets rapport nr 126). Stockholm: Skolverket.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1017> [8 april 2015].

Fransson, Karin, & Lindh, Gunnel (2004) *Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon*. Stockholm: Skolverket.

Grubb, W. Norton (2002) *An occupation in harmony. The roles of Markets and Governments in in Career Information and Career Guidance*. OECD paper.

Hirasawa, Karin. & Sundelin, Åsa (2003) *Föreställningar om skola-arbetsliv*. Skolverket Rapport 2003:1, Lärarhögskolan, Institutionen för samhälle, kultur och lärande. Avdelningen för studie- och yrkesvägledning

Håkansson, Peter (2011) *Ungdomsarbetslösheten – om övergångsregimer, institutionell förändring och socialt kapital*, Doktorsavhandling, Lunds universitet, Lund Studies in Economic History 55.

Karlson, Nils & Ronqvist, Filippa (2016) *Yrkesutbildningens irrvägar. En systemanalys av yrkesutbildningen i Sverige*. Ratio Rapport nr 20.

Lindh, Lena (2014) "Övergången från skola till arbetsmarknad för yrkes elever", i *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (red) Jonas Olofsson, Studentlitteratur.

Lindberg, Henrik Malm & Ljunggren Stigbjörn (2014) *Från jämlikhet till effektivitet. Om lärande socialdemokrati under 1980-talet* Hjalmarson & Högberg, Stockholm.

Lindberg, Henrik (2012) *Företagens kompetensförsörjning och ungas etablering på arbetsmarknaden*. Förstudie. Ratio rapport 2012:1.

Lindberg, Henrik Malm (2014) "Kvalitet, effektivitet och relevans. Utbildningssystemets utmaningar för ungas etablering", i *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (red) Jonas Olofsson, Studentlitteratur.

Lindensjö, Bo & Lundgren, Ulf P (2000) *Utbildningsreformer och politisk styrning*, Stockholm.

Lovén, Anders (2014) "Skärningspunkter mellan skola och arbetsliv" i *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (red) Jonas Olofsson, Studentlitteratur.

Lundh, Christer (2010) *Spelets regler. Institutioner och lönebildning på den svenska arbetsmarknaden 1850-2010*. SNS förlag.

Lärarnas riksförbund (2012). *Effekter av vägledning*.

Mörtvik, Roger (2014) "Unga utanför. Om orsaker till långvarigt utanförskap", i *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (red) Jonas Olofsson, Studentlitteratur.

Nilsson, Anders & Bäckman, Olof (2014) "Unga vuxna som varken arbetar eller studerar. Riskfaktorer och konsekvenser i fyra födelsekohorter", i *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (red) Jonas Olofsson, Studentlitteratur.

Olofsson, Jonas (2014) "Ökade sociala risker. En bakgrund om ungdomsarbetslöshet och utanförskap" i *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (red) Jonas Olofsson, Studentlitteratur.

Persson, Kristine (2014) *Effekter av arbetsplatsförlagt lärande på företag – erfarenheter från fem företagsgymnasier*. Ratio Rapport nr 14.

Ryan, Paul (2001) "The School-to-work transition: A Cross National Perspective", *Journal of Economic literature* 39, s. 34-92.

SCB. (2013a) *Antal företagsförekomster per kommun 2013* [Online]. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Sysselsattning-forvarvsarbete-och-arbetstider/Registerbaserad-arbetsmarknadsstatistik-RAMS/7895/7902/117037/ [13 april 2015].

SCB. (2013b) *Antal förvärvsarbetande och förvärvsintensitet per kommun 2013* [Online]. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Sysselsattning-forvarvsarbete-och-arbetstider/Registerbaserad-arbetsmarknadsstatistik-RAMS/7895/7902/124856/ [13 april 2015].

SCB. (2014a) *Folkmängd i riket, län och kommuner efter kön och ålder 31 december 2014* [Online]. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Befolkningens-sammansattning/Befolkningsstatistik/25788/25795/Helarsstatistik---Kommun-lan-och-riket/159277/ [13 april 2015].

SCB. (2014b) *Skatteunderlag per invånare (skattekraft), kommunvis, taxeringsåret 2014* [Online]. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Offentlig-ekonomi/Finanser-for-den-kommunala-sektorn/Kommunalskatterna/11849/11856/67865/ [13 april 2015].

SCB. (2014c) *Sveriges befolkning 31 december 2014 Kommunala jämförelsetal* [Online]. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Befolkningens-sammansattning/Befolkningsstatistik/#c_li_26051 [13 april 2014].

Shavit, Yossi & Müller, Walter (1998) "The institutional embeddedness of the stratification process: A comparative study of qualifications and occupations in thirteen countries", i Y. Shavit & W. Müller (red.) *From school to work: A comparative study of qualifications and occupational destinations*. Oxford.

SFS 1971:235. *Skolförordningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SKL. (2015) *Styren efter valet 2014*.

<http://skl.se/demokratiledningstyrning/valmaktfordelning/valresultatmaktfordelning2014.4696.html> [14 april 2015].

SKOLFS 2009:20. *Allmänna råd och kommentarer om studie- och yrkesorientering*. Stockholm: Skolverket.

SKOLFS 2013:180. *Arbete med studie- och yrkesvägledning*. Stockholm: Skolverket.

Skolinspektionen. (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan* (Rapport 2013:5). Skolinspektionen, Stockholm.

Skolverket (1995) "Utvärdering av grundskolan 1995 (UG -95)" Skolverksrapport 126, Skolverket, Stockholm.

Skolverket (1998) Redovisning av regeringens uppdrag att analysera konsekvenserna av att den nationella regleringen av den praktiska arbetslivsorienteringen i grundskolan avskaffats. Skolverket, Stockholm.

Skolverket. (2001) *Departementspromemorian Samverkan mellan skola och arbetsliv Ds 2000:62* (Dnr 2000:4012). Stockholm.

Skolverket. (2005) *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet* [Online] (Dnr 2004:03201). Stockholm: Skolverket. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1518> [8 april 2015].

Skolverket. (2007) *Kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen inom grundskolan* [Online]. Stockholm: Skolverket. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1712> [8 april 2015].

Skolverket. (2011) *Lgr 11 Läroplan för grundskolan, förskolan och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket. (2013) *Grundskolan – Kostnader* [Online].

http://siris.skolverket.se/reports/rwservlet?cmdkey=common¬geo=&report=kostnader&P_VERK SAR=2013&P_LANKOD=&P_KOMMUNKOD=&P_VERKSFORM=11&P_VFTYP= [14 april 2015].

Skolverket. (2014a) *Grundskolan – Elevstatistik Läsåret 2014/15* [Online].

http://siris.skolverket.se/reports/rwservlet?cmdkey=common¬geo=&report=grelever&p_ar=2014&p_lan_kod=&p_kommunkod= [14 april 2015].

Skolverket. (2014b) *Jämförelsetal* [Online]. <http://www.jmftal.artisan.se/databas.aspx?presel#tab-1> [14 april 2015].

Skolöverstyrelsen (SÖ). (1962) *Lgr 62. Läroplan för grundskolan 1962. Allmän del*. Skolöverstyrelsens skriftserie 60. Stockholm: SÖ-förlaget.

Skolöverstyrelsen (SÖ). (1969) *Lgr 69 I Läroplan för grundskolan 1969: Allmän del*. Stockholm: Skolöverstyrelsen och Liber Utbildningsförlaget.

Skolöverstyrelsen (SÖ). (1970) *Lgr 69 II Läroplan för grundskolan 1969: Supplement Praktisk yrkesorientering, kompletterande anvisningar och kommentarer*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget.

Skolöverstyrelsen (SÖ). (1980) *Lgr 80 Läroplan för grundskolan 1980: Allmän del*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget.

SOU (2006:102) *Samverkan för ungas etablering på arbetsmarknaden*, Arbetsmarknadsdepartementet, Stockholm.

Svenskt Näringsliv. (2004) *Vägvalet 2004 – En undersökning om ungdomars val till gymnasiet* [Online]. Stockholm: Svenskt Näringsliv.
http://www.svensktnaringsliv.se/migration_catalog/Skola___N_ringsliv/vagvalet-2004_527657.html/BINARY/V%C3%A4gvalet%202004 [8 april 2015].

Svenskt Näringsliv. (2006) *Enkät bland 21-åringar 2006*. Stockholm: Rewind.

Svenskt Näringsliv. (2013) *I praktiken – skola* [Online]. Stockholm: Svenskt Näringsliv.
http://www.svensktnaringsliv.se/migration_catalog/Rapporter_och_opinionsmaterial/Rapporters/i-praktiken-skolapdf_533459.html/BINARY/I%20praktiken%20skola.pdf [8 april 2015].

Utbildningsdepartementet. (1994) *Lpo 94 Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Walther, Andreas (2006) "Regimes of youth transitions: Choice flexibility and security in young peoples experiences across different European contexts. *Nordic Journal of Youth Research*. 14:2, s. 119-139.

Åsemar, Carl (1980) "SYO i den svenska skolan. Ett 40årigt utvecklingsperspektiv". i Sigbrit Franke-Wikberg & Ulf P Lundgren (red) *Karriär och levnadsbana. En antologi om studie- och yrkesval*. Wahlström & Widstrand.

